

11^ο διεθνές σεμινάριο-Συνάντηση για το Ρεμπέτικο

11th International Rebetiko Seminar-meeting

Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο

“Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς”

Folklore Museum “Manos and Anastasia Faltaits”

Σκύρος, 14 έως 21 Ιουλίου 2019

Skyros, 14 to 21 July 2019

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

PROCEEDING'S OF THE SEMINAR

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
Κώστας Καπλάνης: «Από το Τσεσμέ της Μικράς Ασίας στην Καλιφόρνια της Αμερικής. Τα διαμάντια δεν χάνουν ποτέ την λάμψη τους» Γιώργος Μακρής	5
Η Θεσσαλονίκη του ρεμπέτικου: Ιστορία και πρόσωπα, στέκια και τραγούδια. Όλγα Παπαδοπούλου-Βάσω Μπότη	14
Οι συμμετέχοντες στο 11 ^ο διεθνές σεμινάριο-συνάντηση για το ρεμπέτικο στην Σκύρο 2019-11 th International rebetiko seminar-meeting participants, Skyros 2019	29
Στιγμιότυπα από το 11 ^ο διεθνές σεμινάριο-συνάντηση για το ρεμπέτικο και λαϊκό τραγούδι στη Σκύρο. Highlights of the 11 th Seminar on rebetiko and folk song in Skyros.....	29
Introduction.....	36
“Kostas Kaplanis " From Cesme of Asia Minor to California of America. The diamonds never lose their shine” George Makris	38
Rebetiko in Thessaloniki: History and people, places and songs. Olga Papadopoulou and Vaso Voti	45

Εισαγωγή

Αγαπητοί φίλοι και φίλες,

Από 14 μέχρι 21 Ιουλίου 2019 πραγματοποιήθηκε το 11^ο διεθνές σεμινάριο-Συνάντηση για το ρεμπέτικο τραγούδι στη Σκύρο, στο Λαογραφικό και Εθνολογικό μουσείο «Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς». Αρωγοί στην προσπάθεια μας αυτή-όπως πάντα- το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς και το Π.Ε.Α.Π του Δήμου Σκύρου που μας καλοδέχονται στους φιλόξενους χώρους τους και αρμενίζουμε όλοι μαζί στο όμορφο ταξίδι της λαϊκής μας μουσικής.

Το Σεμινάριο-Συνάντηση, μαζί με τις παράλληλες και ανοιχτές στο κοινό εκδηλώσεις του είναι ένας θεσμός, ο οποίος ξεπερνά τα όρια της Ελληνικής επικράτειας. Η εμβέλεια του φτάνει μέχρι τη Σουηδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, την Τουρκία, την Κύπρο, τη Φινλανδία, την Αγγλία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, το Ισραήλ κ.λπ. Επί πλέον, έχει καταδείξει την ανάγκη διατήρησης και προβολής του ρεμπέτικου τραγουδιού, ως μιας από τις βασικές διαχρονικές συνιστώσες του αστικού λαϊκού μας πολιτισμού. Η διαχρονική του αξία μπολιάζει με νέα δεδομένα τη μουσική μας, συμβάλλοντας, στη δημιουργία και βελτίωση των νέων μουσικών και της μουσικής τους έκφρασης. Συνέβαλε καθοριστικά στην εγγραφή του ρεμπέτικου στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας τον Δεκέμβριο του 2017. Η αναγνώριση αυτή πιστεύουμε ότι θα βοηθήσει να γίνει γνωστό διεθνώς το ρεμπέτικο ως ένα βιωματικό πλούσιο μουσικό ρεύμα αναδεικνύοντας και τις απλές ενορχηστρώσεις των πρώτων ηχογραφήσεων του, την βασική ρεμπέτικη ορχήστρα και τους επώνυμους και ανώνυμους συντελεστές του, χωρίς μιμητισμούς και συμφωνικές ορχήστρες μακράν από το πνεύμα και την ουσία του ρεμπέτικου.

Τα πρακτικά που έχετε στα χέρια σας αποτελούνται από τις εισηγήσεις από τις δύο ανοιχτές στο κοινό εκδηλώσεις:

- ✓ Η πρώτη παρουσίαση «Κώστας Καπλάνης: από το Τσεσμέ της Μικράς Ασίας στην Καλιφόρνια της Αμερικής. Τα διαμάντια δεν χάνουν ποτέ την λάμψη τους» από τον Γιώργο Μακρή αποτελεί ένα φόρο τιμής στον μεγάλο λαϊκό συνθέτη με τις πολλές και μεγάλες επιτυχίες στο ενεργητικό του αλλά με αντιστρόφως ανάλογη αναγνωρισιμότητα. Αρκετές από τις μεγάλες του επιτυχίες είχαμε την χαρά να παίξουμε και να τραγουδήσουμε όλοι μαζί στη διάρκεια του Σεμιναρίου με κορύφωση την μεγάλη συναυλία του Σαββάτου στο μαγευτικό θέατρο Φαλτάιτς.
- ✓ Η δεύτερη παρουσίαση «Θεσσαλονίκη του ρεμπέτικου: ιστορία και πρόσωπα, στέκια και τραγούδια» από τις μουσικούς και ρέκτες του ρεμπέτικου, Όλγα Παπαδοπούλου και Βάσω Μπότη μας εντυπωσίασε και μας ταξίδεψε στην Θεσσαλονίκη από τις αρχές του αιώνα, την Τσιτσανική σχολή της Θεσσαλονίκης του ρεμπέτικου μέχρι και τις ημέρες μας. Μία άρτια, περιεκτική και

ζωντανή παρουσίαση που ανέδειξε τον ρόλο της συμπρωτεύουσας στην εδραίωση και καθιέρωση του ρεμπέτικου ως την βασική συνιστώσα του αστικού μας λαϊκού τραγουδιού.

- ✓ Περιλαμβάνουν επίσης και φωτογραφίες και video από τα δρώμενα που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου. Η ομαδική μας προσπάθεια γίνεται με κέφι, μεράκι και δύναμη και μας προσφέρει ανεκτίμητες στιγμές στο όμορφο νησί.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με μεράκι και κέφι, εθελοντικά συνέβαλαν στην υλοποίηση του Σεμιναρίου και συγκεκριμένα:

- τον φίλο, μουσικό και δάσκαλο Σπύρο Γκούμα για την πολύπλευρη συμβολή του, όλα αυτά τα χρόνια, στη κοινή προσπάθειά μας και τα μέλη του μουσικού σχήματος των «Παραπεταμένων» που διοργανώνουν το σεμινάριο
- το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς και όλη την ομάδα υποστήριξης του για την ζεστή φιλοξενία και βοήθεια που μας παρέχουν
- την Δημοτική αρχή και το ΠΕΑΠ Σκύρου και ιδιαίτερα τον κ. Γιάννη Ελευθεριάδη για την βοήθεια που μας παρέχουν. Τον κ. Σταμάτη Φτούλη και τη «Ναυτική Εταιρεία Σκύρου» για τη σημαντική έκπτωση που παρείχαν διευκολύνοντας τις μετακινήσεις των συμμετεχόντων στο σεμινάριο.
- Τους ακούραστους ερασιτέχνες φωτογράφους μας Nikko Sikkes, Ρίκα Βλάχου, Δημήτρη Γκούμα και Ήβη Ντερμαντζή οι οποίοι απαθανατίζουν τα μουσικά δρώμενα των σεμιναρίων μας και τον φίλο και συνεργάτη Κώστα Τρυφονόπουλο που υποστηρίζει την ιστοσελίδα του σεμιναρίου <https://www.rebetikoseminar.com/home-page-gr-2/>
- τους Σκυριανούς πολίτες που στηρίζουν την προσπάθεια μας με ιδιαίτερες ευχαριστίες στον Νίκο Sikkes και τον Χρήστο Σακκά. Τους καλούς φίλους μας και ακούραστους συνεργάτες Ρίκα και Θανάση Βλάχο, Λία Κωνσταντάτου, Τζούλια και Γιάννη Κουνάδη και όλους όσους συμβάλουν στην επιτυχία του σεμιναρίου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους,

Γιώργος Μακρής, οργανωτικός υπεύθυνος

Κώστας Καπλάνης: «Από το Τσεσμέ της Μικράς Ασίας στην Καλιφόρνια της Αμερικής. Τα διαμάντια δεν χάνουν ποτέ την λάμψη τους»

Γιώργος Μακρής

Ένας από τους λαϊκούς συνθέτες με πολλές και μεγάλες επιτυχίες στο ενεργητικό του, αλλά με αντιστρόφως ανάλογη αναγνωρισιμότητα, είναι ο **Κώστας Καπλάνης**. Πολλές από τις επιτυχίες που κατά καιρούς έχουμε τραγουδήσει και ακούγονται μέχρι σήμερα στα λαϊκά πάγκα φέρουν την υπογραφή του, χωρίς αυτό να είναι πάντα γνωστό. Είναι γεγονός επίσης, ότι ελάχιστες φορές είχαμε την ευκαιρία να δούμε και να ακούσουμε στο ραδιόφωνο ή την τηλεόραση δημιουργούς σαν τον Κώστα Καπλάνη. Είτε γιατί δεν ήταν ιδιαίτερα γνωστοί ή «αγαπητοί» στα μέσα, είτε γιατί οι ίδιοι είχαν τις επιφυλάξεις τους με τα ΜΜΕ...είτε γιατί επέλεξαν καριέρα στο εξωτερικό.

«Το μινόρε της Αυγής» <https://youtu.be/S2MynMibAAM>

Κώστας Καπλάνης: Σμύρνη 1920-Καλιφόρνια 1997

Στίχοι: Μίνωας Μάτσας Μουσική: Σπύρος Περιστέρης Πρώτη εκτέλεση: Απόστολος Χατζηχρήστος (Σμυρνωτάκι) & Μάρκος Βαμβακάρη (Φράγκος) & Γιάννης Σταμούλης (Μπιρ-αλλάχ) (Τερτσέτο-τρεις φωνές)

«Το 42-43 στην κατοχή» λέει ο Καπλάνης «έγραψα το Μινόρε της Αυγής. Δούλευα σε μία ταβέρνα στα Πατήσια, στου Κούκα. Το έγραψα για μια γκόμενα που δούλευε απέναντι. Τη Μαρία...μετά παντρευτήκαμε. -Ξύπνα Μαριώ μου κι' άκουσε/κάποιο μινόρε της αυγής-. Του γέρου Μάτσα της ODEON δεν του άρεσαν τα λόγια μου και όταν το γραμμοφώνησα το '46 βάλαμε τα δικά του που ήταν καλλίτερα

-ξύπινα μικρό μου κι'άκουσε/κάποιο μινόρε της αυγής-. Ήτανε καλλίτερα ...η μουσική όμως ήταν δική μου, από την άλλη μεριά του δίσκου γραμμοφώνησα το «φέρε μας κάπελα κρασί». Το μινόρε το βάλανε στο όνομα του Σπύρου Περιστέρη...γινότανε αυτά, εγώ στο μεταξύ έφυγα για φαντάρος 46-49... εμφύλιος και ζόρικα τα πράγματα.

Κώστας Καπλάνης «κεφάλας»

Γεννιέται 15 Αυγούστου 1920-πεθαίνει στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ στις 2 Μαρτίου του 1997. Από το «Τσεσμέ (κρήνη) της Μικράς Ασίας στην Καλιφόρνια της Αμερικής». Ένα ενδιαφέρον ταξίδι στον χώρο και τον χρόνο από έναν ευγενικό λαϊκό μουσικό, ο οποίος άφησε τη μουσική του παρακαταθήκη κοσμημένη, όχι μόνο από την ιδιαίτερη μουσική του, με σαφή επιρροή από το προπολεμικό ρεμπέτικο, αλλά και από τον ιδιαίτερο και μοναδικό τρόπο που έπαιζε το τρίχορδο μπουζούκι του. Με την Μικρασιατική συμφωνία το '22 βρέθηκε με την οικογένεια, 11 παιδιά και οι δύο γονείς στη Χίο, περνώντας απέναντι από τον «Τσεσμέ» της Μικράς Ασίας. Στη Χίο βαφτίστηκε. Το 1923-'24 η οικογένεια έρχεται στον Πειραιά, στα Ταμπούρια. Παράγκες και έντονη κινητικότητα στη δυστυχία της ανείπωτης φτώχειας. Πήγε μόνο στην πρώτη Δημοτικού και από πολύ μικρός εργάστηκε σε διάφορες δουλειές. Έμαθε την τέχνη του κουρέα και στα δεκαέξι του, ο πατέρας... **του άνοιξε δικό του κουρείο**, με μια αποζημίωση που πήρε μετά από κάποιο ατύχημα που είχε στον ΟΛΠ που δούλευε. Τα κουρεία ήταν τότε τα «λαϊκά ωδεία» της περιόδου. Όπως συνηθιζόταν τότε, στα κουρεία υπήρχαν κιθάρες, μαντολίνα, μπουζούκια, χαβάγιες.

Ο Κ. Καπλάνης με την Άννα Χρυσάφη και Κουρέας, πριν γίνει μπουζουξής!!!

Ένας πελάτης επαγγελματίας μουσικός ο Γιάννης Γκίκας απολαμβάνοντας δωρεάν ξυρίσματα του έδειχνε μαντολίνο και χαβάγια και σε λίγο καιρό ο Γκίκας με τον Καπλάνη παίζανε μαζί σε ένα μαγαζί που λεγότανε «κάβα» στο Πασαλιμάνι με μεροκάματο 20 δραχμές και αρκετές φορές στο συγκρότημα του Μπέζου! Ο έρωτας με το μπουζούκι ήταν κεραυνοβόλος όταν άκουσε τον Μάρκο Βαμβακάρη να παίζει και να τραγουδά στη Δραπετσώνα. Ένας ευκατάστατος πελάτης του από την Σαλαμίνα, αλλά ικανότατος ερασιτέχνης μπουζουξής, ο Παναγιώτης Σοφράς, τον "μύησε" πρώτος στο «ζητιανόξυλο», κοινώς μπουζούκι, με αντάλλαγμα δωρεάν ξυρίσματα...Μάλιστα ο Σοφράς του νοίκιασε και ένα μπουζούκι για

εξάσκηση...άμα θέλει η τύχη στραβώνεται !!! Βέβαια η νέα απασχόληση με το μπουζουκάκι δημιούργησε σημαντική ένταση με τον πατέρα. Καημένο μπουζούκι...ακόμα τι τραβάς...

Μπάμπης Μαυρίδης με κιθάρα (Ρώσος) και Κώστας Καπλάνης με μπουζούκι μεταξύ 1938-1941

Κατοχή το ξεκίνημα σαν μπουζουξής: Το 1941 κλείνει το κουρείο

Πρώτη του συνεργασία με τον θρύλο Γιώργο Μπάτη, έπαιζαν μαζί μπαγλαμά και μπουζούκι στα Χιώτικα του Πειραιά και έβγαζαν μετά δισκάκι (σφουγγάρα). Κυρίως παίζανε για την φασολάδα...έσωσε κόσμο η φασολάδα στη κατοχή... Θυμάται ο Καπλάνης ότι το πρωί πούλαγε κάτι κουλουράκια (από τα οποία έτρωγε τα μισά...)με λίγο αλευράκι που εξοικονομούσε η μάνα του από κάτι γερμανικές αποθήκες που δούλευε και το βραδάκι με το μπουζουκάκι του στην Ανάσταση σε ένα μαγαζί, που τον ζαλίζανε οι μυρωδιές από τα ψητά και τα κοκκινιστά...Παράξενη ζωή, αλλοπρόσαλλα πράγματα !!!

Το '43 τον φιλοξένησε για λίγες μέρες στο σπίτι του ο Μανώλης Χιώτης και το ίδιο διάστημα εργάστηκε στην περιοχή της Κολοκυνθούς (Αθήνα) (Σεπόλια, Κολωνός, Ακαδημία Πλάτωνος).

Το '45 γνωρίστηκε με τον Σπύρο Περιστέρη και άρχισε η συνεργασία τους.

Το '46 εμφανίστηκε στη δισκογραφία για πρώτη φορά στον «πασατέμπο» των Χιώτη/Γιαννακόπουλου (Κιθάρες Χιώτης και Σπαγγαδώρος-μπουζούκι στις απαντήσεις Καπλάνης-μπάσο Περιστέρης-φωνές Στελλάκης και Γεωργακοπούλου), στη δεύτερη επανεκτέλεση των τραγουδιών του Μητσάκη «Το κομπολογάκι» και «ο λουλάς» το 46 όταν άνοιξε η κλειστή Columbia, η οποία είχε κλείσει στη Γερμανική κατοχή και σ' ένα τραγούδι το οποίο έχει περάσει στο όνομα των Στράτου και Ζωής Παγιουμτζή «Ο αναπτήρας» <https://youtu.be/GbfogcXcCf8>

Το 1946-47, έγραψε το πρώτο του τραγούδι με την Ιωάννα Γεωργακοπούλου «Η μοντέρνα γυναίκα» ή «έπαψα να σ' αγαπώ», δηλαδή η δεύτερη ηχογράφισή του. <https://youtu.be/c5TG48PSXmM>

Την ίδια χρονιά επιστρατεύτηκε και απολύθηκε το '49... δυστυχώς ο εμφύλιος... Ακολούθησε το "Φέρε κάπελα κρασί" το 1947 μαζί με Χατζηχρήστο, Βαμβακάρη, Μπίρ Αλλάχ (Γιάννη Σταμούλη) και πολλές άλλες επιτυχίες.

Στο πάλκο έπαιξε με όλους, σχεδόν, τους ρεμπέτες μουσικούς από το μπαράκι του Μάριου μέχρι και το Φαληρικό σε όλα σχεδόν τα μπουζουξίδικα μέχρι το 1954 με αφεντικά όπως:

- ✓ οι αδελφοί Κατελάνοι που πάντα οπλοφορούσαν φανατικοί βασιλικοί και μέλη της φασιστικής οργάνωσης «ΧΙ» σκυλόμαγκες και κουτσαβάκια. Κάποτε από μια παρεξήγηση πήγαν στο «Δάσος», μαγαζί που δούλευε ο Μάρκος με τον Παπαϊωάννου, τον κατέβασαν από το πάλκο και του είπαν «Μωρή πουτάνα Συριανή μας έγραψες στα αρχίδια σου, αλλά τώρα θα στα δώσουμε να τα φας».
- ✓ Ο Χαράλαμπος Μπουχός από το Μενίδι. Μπράβος πολιτικού με 20 χρόνια φυλακή και με τρεις καταδίκες σε ισόβια.
- ✓ Ο Βασίλης Πετρόπουλος ένα αιμοβόρος ιδιοκτήτης νυκτερινού μαγαζιού με πολλά εγκλήματα στο ενεργητικό του.
- ✓ Ο Χειλάς που είχε την «Τριάνα» στη Λεωφόρο Συγγρού, χρόνια στην Αμερική συνεργάτης του Αλ Καπόνε με 9 χρόνια φυλακή στο Σίνγκ-Σίνγκ.
- ✓ Ο δωσίλογος Κέρκυρας στη Θεσσαλονίκη (τον βρήκαν δολοφονημένο μετά την κατοχή, μαζί με τον γιο του, έξω από το μαγαζί τους)
- ✓ Ο Αντώνης Βλάχος, τσιράκι πολιτικού. Από το μαγαζί του το «Δάσος» στο Βοτανικό από το 1936 μέχρι το 1940 πέρασαν οι μέντορες της λαϊκής μας μουσικής. Ο Αντώνης Βλάχος δεν δίστασε να σακατέψει στο ξύλο τον Νίκο Μάθεση (Τρελάκια), να χαστουκίσει τον Γιώργο Μπάτη και να κουφάνει από το ένα αυτί τον Απόστολο Χατζηχρήστο και να απειλήσει παράλληλα με τη ζωή του τον Δημήτρη Γκόγκο (Μπαγιαντέρα). Το 1954 έφυγε οριστικά για την Αμερική.

Στου Τζίμη του Χοντρού: από αριστερά: Κώστας Κασιμάτης (δεν φαίνεται καλά), Νίκος Τουρκάκης, Κώστας Καπλάνης, Μιχάλης Γενίτσαρης, Γιάννης ο μποζιάς κιθάρα, Γιώργος Ροβερτάκης και Σωτηρία Μπέλλου κιθάρα (1947)

Βασίλης Τσιτσάνης, Νίκος Τουρκάκης, Στέλιος Κερομύτης, Κώστας Καπλάνης. Πίσω, ο Κώστας Ρούκουνας (κιθάρα), ο Σπύρος Περιστερής (πίανο) και ο Ζαχαρίας Κασιμάτης (κιθάρα) "Στου Τζίμη του χονδρού" 1948

Το 1950 ο Καπλάνης δουλεύει στου «Καλαματιανού» στις Τζιτζιφιές με Παπαϊωάννου, Ρένα Στάμου, Μπέλλου, Γενίτσαρη, Σεβάς Χανούμ και στη «Τριάνα» του Χειλά... (του Άλ Καπόνε το πρωτοπαλίκαρο). Στις 31/8/1951 δολοφονείται ο Βασίλης Καλαματιανός από τον αστυφύλακα Θεόδωρο Ρίγκα...το κέντρο ξανάνοιξε μετά από λίγο με τον Βασίλη Χειλά!

Το 1952 ηχογραφήθηκε στην ΟΔΕΟΝ η "Όμορφη Πειραιώτισσα" στα ονόματα των Καπλάνη και Μπαγιαντέρα με τον Τακη Μπίνη και τη Σεβάς Χανούμ δεύτερη φωνή (από τις πρώτες ηχογραφήσεις της Σ. Χανούμ). Το 1953 συνεργάστηκε με τον Τ. Μπίνη, ο οποίος το 1953 τραγούδησε ένα από τα πρώτα του τραγούδια, το "Ένας αλήτης πέθανε" (σε στίχους Κώστα Μάνεση και β' φωνη τη νεοφώτιστη Μαίρη Λίντα). Με τον Μπίνη αντάμωσαν αργότερα στην Αμερική, όπου και εμφανίζονταν μαζί περίπου για ενάμισι-δυο χρόνια.

Λαϊκό πάλκο '49-'50. Η ανοδική διαδρομή του Γιώργου Μητσάκη στη νύχτα περνά από του «Τζίμη του Χοντρού» στην Αχαρνών με τους Στέλλα Χασκίλ, Χρηστάκη (είχε παντρευτεί την αδελφή του Μητσάκη), Κώστα Καπλάνη, Ευαγγελία Μαργαρώνη, Δημήτρη Ευσταθίου και τον νεαρό τότε Πάνο Μιχαλόπουλο!, με βιολί τον μεγάλο Στέλιο Λαζάρου! (Στο κέντρο όρθιος δίπλα από την Μαργαρώνη ο Τζίμης ο Χονδρός!)

Σε κάποιο εξοχικό κέντρο το 1952 με μπουζουκία! Από αριστερά: Γιώργος Ζαμπέτας, Ρένα Στάμου, Κώστας Καπλάνης, Μαίρη Λίντα, Μήτσος Ρεπάνης κιθάρα και ο Κώστας Τσοκαρόπουλος μπουζούκι. Πίσω με το ακορντεόν ο Βασ. Βασιλειάδης (Β.Β) και στο πιάνο ίσως ο Ροβερτάκης...

Το 1953 ηχογραφήθηκε η σύνθεση του Κώστα Καπλάνη (στίχοι Κ. Μανεση) με τίτλο "Ήρθε ο χειμώνας" (Το παραμύθι μας) που το ερμηνεύουν, μια καινούρια νεαρά τραγουδίστρια, η Μαίρη Λίντα, με δεύτερη φωνή τον μπουζουξή Φώτη Δούση. Έτσι η Μαίρη Λίντα κάνει την πρώτη της ηχογράφηση!
<https://youtu.be/rNvAaPHHcyo>

Ξενιτεύεται πολύ νωρίς στη Αμερική ..

Το 1953 πήγε και αυτός στην Αμερική μαζί με τη Σεβάζ Χανούμ (Τον δρόμο των λαϊκών καλλιτεχνών προς την Αμερική έδειξε πρώτος ο Γιάννης Παπαϊωάννου). Γύρισε στην Ελλάδα και ξαναπήγε το 1954 με την Μαρίκα Νίνου και την Άννα Χρυσάφη. Στην Αμερική συνεργάστηκε με τη Χρυσάφη, την ήδη άρρωστη από το 1953 (καρκίνος στη μήτρα) Μαρίκα Νίνου, την Άντζελα Γκρέκα, τον Σταύρο Τζουανάκο, τον μεγάλο δεξιοτέχνη Νίκο Πουρπουράκη, τον Δημήτρη-Τζιμ Αποστόλου, την Εύα Στυλ, την Ζωή Νάχη (η πρώτη σύζυγος του Μανώλη Χιώτη) και άλλους καλλιτέχνες σε ηχογραφήσεις δίσκων και μαγαζιά. Περίοδευσε σχεδόν σε όλη την Αμερική και σε πόλεις του Καναδά. Εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Καλιφόρνια και συνέχισε να παίζει με ένα συγκρότημα που είχε φτιάξει σε γιορτές και τοπικά γλέντια. Επέστρεψε για μερικά χρόνια στην Ελλάδα την δεκαετία του 1970 και εγκαταστάθηκε στο Αυλάκι Αττικής, συνεχίζοντας να συνθέτει σε παλιό ρεμπέτικο "στυλ", αλλά θα φύγει και πάλι στην Αμερική. Αρρώστησε η γυναίκα του και την πήγε για εγχείρηση όπου και πέθανε εκεί. Υπάρχει στα αρχεία της ΕΡΤ η ψηφιοποιημένη εκπομπή για τον Κ. Καπλάνη 1982 σε σκηνοθεσία Κώστα Κουτσομούτη και παραγωγή Βασίλη Δημητρίου (ψηφιακό αρχείο της ΕΡΤ 2018).

<https://www.ert.gr/?s=%CE%BA%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82+%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BB%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82>

Αφιέρωμα στην ΕΡΤ το 1990

Μια από τις ελάχιστες φορές που εμφανίσθηκε στην τηλεόραση και θυμήθηκε στιγμές από τη διαδρομή του στο λαϊκό τραγούδι, ήταν το 1990 σε ένα αφιέρωμα της ΕΡΤ 1, Κώστας Καπλάνης - Ένας παλιός

ρεμπέτης. Ξεχασμένα διαμάντια <https://youtu.be/cxJpbBb0NcE> Οι αφηγήσεις του σχετικά με τη δημιουργία της θρυλικής λαϊκής καντάδας «Το μινόρε της αυγής» προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού ο Κώστας Καπλάνης υπήρξε ένας από τους «δικεδικητές» της «πατρότητας» του τραγουδιού. Επιτυχίες του Κώστα Καπλάνη τραγούδησαν ο Τάκης Μπίνης, η Γλυκερία, η Ελευθερία Αρβανιτάκη και η Οπισθοδρομική Κομπανία, την οποία αποτελούσαν οι Άγγελος Σφακιανάκης, Θοδωρής Παπαδόπουλος, Γιάννης Εμμανουηλίδης, Σπύρος Γκούμας και Ανδρέας Τσεκούρας. Έπαιξε κιθάρα και ο Γιάννης Δέδες και χόρεψε ο Φωκάς Ευαγγελινός. Η σκηνοθεσία της εκπομπής ήταν της Μαρίας Παπαγεωργίου. Δύο κύκλοι τραγουδιών από αυτή την περίοδο αποτέλεσαν το υλικό του δίσκου «Τραγουδοποιείον η ωραία Ελλάς, Κ. Καπλάνης» «Πάτερ ημών» Καπλάνης/Μπίνης. <https://www.youtube.com/watch?v=ehDbGsFxFHV>

Η τελευταία του δημόσια εμφάνιση του Κ. Καπλάνη καταγράφηκε το 1993 (στην Αθήνα), στο κέντρο "Μετρό" με την Άννα Χρυσάφη, όταν είχε γυρίσει για μικρό χρονικό διάστημα. Πέθανε στις 2/3/ 1997 στο Los Angeles (Καλιφόρνια) από καρκίνο και κηδεύθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου είχε περάσει μεγάλο μέρος της ζωής του.

Νέα Υόρκη "Nights of Athens". Γιάννης Παπαϊωάννου (Μπουζούκι-Τραγούδι), Ζωή Νάχη (Τραγούδι), Κώστας Καπλάνης (Μπουζούκι-Τραγούδι), Νίκος Καλλέργης (Κιθάρα-Τραγούδι), Lucrezia (χορός).

Γλέντι τρικούβερτο!! New York (Αμερική) - κέντρο "ΚΗΦΙΣΙΑ". Με την Άννα Χρυσάφη!. Κώστα Καπλάνη & Νίκο Πουρπουράκη στα μπουζούκια!. κ.α 1955-'57

21/10/ 1956 N.Y (Manhattan center)
 Jim Apostolou - Hiotis - Kaplanis - Linta - Eva Styl - J. Frantzeskakis

Ο Κώστας Καπλάνης (αριστερά με μπουζούκι), στο κέντρο η Ρόζα Εσκενάζυ και ο Λευτέρης Τσαγγάρης (αριστερά με μπουζούκι). Πίσω, με το κλαρίνο είναι ο Κώστας Σεβαστάκης

Τραγούδια του Κώστα Καπλάνη

Για ένα χαμόγελο
 Για σένα έγινα μπατάρης
 Γιατί σ' αρέσει να με παιδεύεις
 Δεν σε νοιάζει
 Είμαι απόψε στα μεράκια
 ή "Φέρε κάπελα κρασί" (υποστηρίζεται ότι είναι του Χατζηχρήστου*)
 Ένας αλήτης πέθανε
 Έπαψα να σ' αγαπώ
 Εσύ τα πίνεις κι εγώ πληρώνω
 Έφυγες κάποιον δειλινό
 Θα γυρίσω κοντά σου ξανά
 Θολώνεις τα νερά
 Κλάψε μπουζούκι μου

Μας ζηλεύουνε
Μεγάλος καημός
Μοντέρνες γυναίκες
Να 'ρχόσουν στα αλήθεια
Ο γέρο ναυτικός (Απόψε πάλι σκεφτικός) 1952
Ο μυστήριος
Ο φυματικός
Όνειρα δεν ξανακάνω
Πάνε κι έρχονται απ' τα ξένα (Κάτω στο γυαλό)
Παραστράτησα για σένα
Σώθηκε το παλικάρι
Τελευταία καληνύχτα
Το κακόμοιρο παιδί
Το πικρό ποτήρι
Όμορφη Πειραιώτισσα (είναι και του Δ.Μπαγιαντέρα)

Η Θεσσαλονίκη του ρεμπέτικου:

ιστορία και πρόσωπα, στέκια και τραγούδια

Συγγραφέας: Όλγα Παπαδοπούλου

Μετάφραση-Επιμέλεια κειμένου: Βάσω Μπότη

Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2019

Εισαγωγή στην ιστορία του ρεμπέτικου

Το ρεμπέτικο συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνία και την ιστορία των τόπων. Η δεκαετία του 1920 αποτελεί ορόσημο για τη γέννηση και ανάπτυξη του ρεμπέτικου τραγουδιού. Εξαιτίας της τεράστιας διείσδυσης ελληνόφωνων προσφύγων και μεταναστών στις μεγάλες Ελληνικές πόλεις, διαφορετικές μουσικές παραδόσεις και στυλ μουσικής συγχωνεύονται, δημιουργώντας το χαρακτηριστικό ήχο από αυτό που σήμερα ονομάζουμε ρεμπέτικο. Αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε σαν είδος κατά τη διάρκεια μιας μικρής χρονικής περιόδου, από τη μικρασιατική καταστροφή (1922) μέχρι τη λήξη του εμφυλίου πολέμου (1949) και συντελέστηκε κυρίως στον Πειραιά και την Αθήνα. Σε αυτές τις δύο περιοχές, άτομα με διαφορετικές ρίζες, που ζουν κυρίως στο περιθώριο, ξεπερνούν το δημοτικό καθώς και το ανατολίτικο τραγούδι και δημιουργούν το βαρύ (μάγκικο) ρεμπέτικο. Τα υπόλοιπα αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Καβάλα, Ιωάννινα), ακολουθούν με κάποια καθυστέρηση τα τεκταινόμενα του λεκανοπεδίου της Αττικής. Τα τριάντα περίπου χρόνια ζωής και ανάπτυξης του ρεμπέτικου, θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρεις περιόδους:

1. 1922 - 1934 : Από τη μικρασιατική καταστροφή μέχρι τη δημιουργία της ξακουστής τετράδας του Πειραιά. Αυτή η περίοδος έχει ως κύριους εκφραστές τον Πάνο Τούντα, συνθέτης Σμυρνέικης καταγωγής με ανατολίτικες επιρροές στα τραγούδια του, και την ερμηνεύτρια Ρόζα Εσκενάζυ, τραγουδίστρια των πρώτων ρεμπέτικων με ανατολίτικο στοιχείο και σμυρνέικων τραγουδιών.
2. 1934 - 1941 : Από τη δημιουργία της ορχήστρα της «ρεμπέτικης τετράδος του Πειραιά» μέχρι το τέλος του ελληνοϊταλικού πολέμου. Κύριοι εκφραστές είναι ο Μάρκος Βαμβακάρης, γνωστός ως ο πατριάρχης του ρεμπέτικου και ιδρυτής της ξακουστής τετράδας του Πειραιά, με ερμηνευτή το Στράτο Παγιουμτζή. Τα ρεμπέτικα τραγούδια αυτής της περιόδου εκφράζουν περισσότερο τη ζωή αυτών που ζουν περιθωριακά. Βασίζονται περισσότερο στο μπουζούκι, το ύφος είναι πιο βαρύ ενώ το μικρασιάτικο - ανατολίτικο στοιχείο με τα σαντουροβιόλια απορρίπτεται.
3. 1941 - μέσα της δεκαετίας του 1950: Από την κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο ως το θάνατο της Μαρίκας Νίνου. Η εξέχουσα φιγούρα αυτής της περιόδου είναι ο συνθέτης Βασίλης Τσιτσάνης με κυριότερους ερμηνευτές τη Σωτηρία Μπέλλου και τον Πρόδρομο Τσαουσάκη, όπου πλέον το ρεμπέτικο τραγούδι αστικοποιείται και γνωρίζει γενική αποδοχή.

Η τρίτη περίοδος του ρεμπέτικου και η σχέση με τη Θεσσαλονίκη

Η τρίτη περίοδος του ρεμπέτικου τραγουδιού διαμορφώθηκε στη Θεσσαλονίκη, κυρίως κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής. Την περίοδο αυτή ο Τσιτσάνης δημιούργησε μια σχολή ολόκληρη, τη σχολή της Θεσσαλονίκης, όπως υποστηρίχθηκε από τον Αυστραλό ερευνητή του ρεμπέτικου, Στάθη Γκώντλετ. Όπως είπε ο ίδιος ο Τσιτσάνης: «Η κατοχή είναι η πιο συγκλονιστική περίοδος του λαϊκού τραγουδιού και σημάδεψε και την καριέρα μου και την ιστορία της λαϊκής μουσικής. Η κατοχή υπήρξε η

εποχή που έδωσα ό,τι πιο αληθινό βγήκε μέσα από εκείνες τις τραγικές συνθήκες. Η κατοχή με δυο λόγια, είναι η καρδιά του λαϊκού τραγουδιού» (Χατζηδουλής, 1979). Αξιοσημείωτο είναι πως η ιταλική κατοχή στην Αθήνα δεν ήταν τόσο σκληρή όσο η γερμανική στη Θεσσαλονίκη. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, το ρεμπέτικο δυσφημείται, γίνεται μη αποδεκτό και διώκεται, καθώς ταύτιζε τους ανθρώπους του με τους περιθωριακούς και τους χασικλήδες. Αυτό οδήγησε σε απαγορευμένα τραγούδια, λογοκρισία σε στίχους, φυλακίσεις και εξορίες. Με αυτές τις συνθήκες σημειώθηκε μαζική έξοδος πολλών ρεμπέτηδων προς τη Θεσσαλονίκη. Η ιστορία της πόλης συνέβαλε ενδεχομένως ώστε να ωριμάσει το ρεμπέτικο και λίγο αργότερα, στην κατοχή συντέλεσε στην έκρηξη του τσιτσανικού ρεμπέτικου. Παρά τα δεινά αυτής της περιόδου, το ρεμπέτικο τραγούδι ζει και ανθίζει στην πόλη τόσο στους πολυάριθμους τεκέδες, όσο και στα μικρά, απομακρυσμένα και αργότερα στα πιο κεντρικά ταβερνάκια της. Εκφράζεται από μικρή ορχήστρα άνευ μικροφώνων, μια παράδοση που ως ένα βαθμό ισχύει μέχρι και σήμερα.

Η ιστορία και τα πρόσωπα του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη

Σύμφωνα κυρίως με τον συγγραφέα και σημαντικό μελετητή της ιστορίας του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη, Ντίνο Χριστιανόπουλο, τα σημαντικότερα γεγονότα όσον αφορά την ιστορία του ρεμπέτικου στην πόλη είναι τα ακόλουθα:

● 1903 – 1912

Ξένες φωνογραφικές εταιρείες, υποκαταστήματα των οποίων δρούσαν στη Θεσσαλονίκη, κυκλοφορούν δίσκους με τραγούδια που γραμμοφωνούνται εκεί. Κυρίως από το 1908, με την ανακήρυξη του νεοτουρκικού συντάγματος, καταργείται η λογοκρισία και φωνογραφούνται στη Θεσσαλονίκη πατριωτικά τραγούδια για τον Παύλο Μελά, κλέφτικα, δημοτικά όπως τα «Έχε γεια καημένη κόσμε», «Κάτω στην Αγία Μαρίνα», καθώς και τα σμυρναίικα, όπως «Μπουρνοβαλιά» και «Χάιδω». Από τους επτά δίσκους που έχουν σωθεί, γνωρίζουμε τα ονόματα τεσσάρων τραγουδιστών της περιόδου αυτής: ο κύριος Νάκης, ο κύριος Χρήστος, η κυρία Καμέλια και η Ρόζα η βασίλισσα (ουδεμία σχέση με τη Ρόζα Εσκενάζυ).

● 1912 – 1916

Η Ρόζα Εσκενάζυ, διάσημη Γερμανοεβραία ερμηνεύτρια του ρεμπέτικου και παραδοσιακού τραγουδιού,

της οποίας η καριέρα ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του '70, έρχεται με την οικογένειά της στη Θεσσαλονίκη σε ηλικία επτά ετών. Περίπου σε ηλικία δώδεκα ετών εμφανίζεται κρυφά από τους γονείς της στο περίφημο τότε «Γκραν Οτέλ» με μεγάλη επιτυχία. Παραμένει για οκτώ χρόνια στην πόλη και στη συνέχεια εγκαθίσταται στην Αθήνα. Μια ακόμη μεγάλη ερμηνεύτρια του μικρασιατικού τραγουδιού, η Ρίτα Αμπατζή, προσέφυγε και εγκαταστάθηκε στη

Θεσσαλονίκη και μετά στην Αθήνα. Και φαίνεται ότι δέθηκε τόσο πολύ με τη Θεσσαλονίκη ώστε στην Αθήνα τη φώναζαν «Θεσσαλονικιά».

- **1919 - 1927**

Ο Ελληνο-αρμένιος ουτίστας και συνθέτης Αγάπιος Τομπούλης έρχεται το 1924 από την Πόλη στη Θεσσαλονίκη, όπου ζει ασκώντας το επάγγελμα του οργανοποιού. Έπειτα κατεβαίνει στην Αθήνα και

συνεργάζεται με τη Ρόζα Εσκενάζυ κυρίως σε όλη τη δεκαετία του 1930.

Παράλληλα αυτή την περίοδο, είναι ιδιαίτερα σημαντική η παρουσία του γνωστού βιολιστή Δημήτρη Σέμση στο ρεμπέτικο γίνεσθαι της πόλης. Μετά το πέρας του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, το 1919, εγκαθίσταται με την οικογένειά του από τη Στρώμνιτσα στη Θεσσαλονίκη. Δουλεύει σε πολλά μαγαζιά και συνθέτει παραδοσιακά, σμυρναϊκά τραγούδια και αμανέδες. Το 1927 μετακομίζει στην Αθήνα, όπου και θα συνεργαστεί με τον Τομπούλη, την Εσκενάζυ, τη Ρίτα Αμπατζή και άλλους. Είναι γνωστός και σαν Δημήτρης Σαλονικιός, πιθανώς επειδή ορισμένοι παραγωγοί δισκογραφικών εταιριών

θεωρούσαν πώς καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη.

- **1920 – 1935**

Ο Μανώλης Χιώτης, ένας από τους μεγαλύτερους μπουζουξήδες και συνθέτες, γεννιέται το 1920 στη Θεσσαλονίκη. Ζει στην πόλη τα πρώτα δεκαέξι χρόνια της ζωής του και παρακολουθεί μαθήματα κιθάρας, μπουζουκιού και ούτι από το διάσημο μουσικοδιδάσκαλο της εποχής Γεώργιο Λώλο. Επιστρέφει στο Ναύπλιο με την οικογένειά του το 1935 και στη συνέχεια, θα εγκατασταθεί στην Αθήνα.

- **1937 – 1938**

Αυτή την περίοδο, η δικτατορία του Μεταξά θεωρεί το ρεμπέτικο τραγούδι, λόγω της σύνδεσής του με το περιθώριο και τα ναρκωτικά, μια αναρχική κοινωνική δραστηριότητα, η οποία απαγορεύεται πλέον από το νόμο. Κάποιες ενέργειες του Μεταξά είναι οι απαγορεύσεις τραγουδιών, η λογοκρισία στους στίχους, οι διώξεις και οι φυλακίσεις. Το ρεμπέτικο τραγούδι ζει και επιμένει να υπάρχει, αλλά δεδομένης της κατάστασης, πολλοί ρεμπέτες και λαϊκοί μουσικοί έρχονται στη Θεσσαλονίκη, όπου τα πράγματα ήταν πιο μαλακά τουλάχιστον στις απόκεντρες συνοικίες, πιθανόν λόγω του περίφημου διοικητή της ασφάλειας Νίκου Μουσχουντή, που είχε τον τρόπο να τους επιβάλλεται και να τους υποστηρίζει. Τότε έρχονται στη Θεσσαλονίκη ο Μάρκος Βαμβακάρης, ο Γιώργος Μπάτης, ο Γιάννης Παπαϊωάννου και πολλοί άλλοι.

- 1938 – 1948

- Ο ιδιαίτερος ρόλος του τραγουδοποιού Βασίλη Τσιτσάνη

Αυτή την περίοδο, η εξέχουσα προσωπικότητα του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη είναι ο τραγουδοποιός Βασίλης Τσιτσάνης. Το ότι η Θεσσαλονίκη χρωστάει τη φήμη της για το ρεμπέτικο τραγούδι στον Τσιτσάνη είναι αδιαμφισβήτητο. Πριν από αυτόν, το κοινό προτιμούσε περισσότερο τη δημοτική μουσική και τα ανατολίτικα τραγούδια, ερμηνευμένα από τη Ρόζα Εσκενάζυ. Γεννημένος στα Τρίκαλα, μαθαίνει από μικρός βιολί και μαντολίνο και στη συνέχεια μπουζούκι καθώς σπουδάζει Νομική στην Αθήνα. Το 1938 επιστρατεύεται και τοποθετείται στο τάγμα τηλεγραφητών στη Θεσσαλονίκη, το αρχηγείο του οποίου βρισκόταν στην περίφημη “βίλα Αλλατίνι” (περιοχή Ντεπώ). Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας (1938-1940), γράφονται 30 τραγούδια του. Τότε, συγκεντρώνει γύρω του τους πρώτους οπαδούς του ρεμπέτικου, τον κιθαρίστα Γιώργο Τσανάκα, τον μπουζουξή Χρήστο Μίγκο και αρκετούς φίλους του ρεμπέτικου. Στην περίοδο της γερμανικής κατοχής και λίγο μετά, δουλεύει σε περίπου είκοσι μαγαζιά και βοηθά αρκετούς ντόπιους και μη μουσικούς και τραγουδιστές στο ξεκίνημα της μουσικής καριέρας τους. Ορισμένοι από αυτούς είναι οι εξής : ο Θεσσαλονικιός τραγουδιστής Τάκης Μπίνης, ο κιθαρίστας και τραγουδιστής Γιάννης Κυριαζής, οι συνθέτες Απόστολος Καλδάρας, Μανώλης Χιώτης και Μπάμπης Μπακάλης, ο στιχουργός Αλέκος Γκουβέρης και οι τραγουδίστριες Στέλλα Χασκήλ και Σεβάς Χανούμ. Η επίδρασή του Τσιτσάνη στο έργο των μουσικών είναι ολοφάνερη, τόσο ώστε να μπορούμε να πούμε ότι με το ύφος του δημιούργησε μια σχολή μουσικών, η οποία αργότερα ονομάστηκε “σχολή της Θεσσαλονίκης”.

Στη Θεσσαλονίκη γνώρισε και παντρεύτηκε τη σύζυγό του Ζωή Σαμαρά (1942) και μέχρι το 1946, γράφτηκαν άλλα 30 τραγούδια του. Με τον κουνιάδο του, Ανδρέα Σαμαρά, ανοίγει ένα μικρό μαγαζί που του έδωσε το όνομα «Ουζερί Τσιτσάνης» στην Παύλου Μελά 22, ακριβώς απέναντι από το σπίτι του (Παύλου Μελά 21). Ήταν μικρό και λιτό, χωρούσε μόλις δέκα τραπέζια αλλά γέμιζε ασφυκτικά κάθε βράδυ που εκείνος τραγουδούσε. Μέσα σε αυτό το μαγαζί, ακούγονται για πρώτη φορά ορισμένα από τα πιο αγαπημένα τραγούδια του Τσιτσάνη, εμπνευσμένα από τις αγωνίες και τη δύσκολη ζωή των καθημερινών ανθρώπων, όπως το «Μπαχτσέ Τσιφλίκι», το «Βάρκα Γιαλό», το «Λιτανεία του Μάγκα». Επιπλέον είναι ο χώρος όπου, μαζί με το σπίτι του, γράφει το μεγαλύτερο αριθμό των τραγουδιών του. Τα έσοδα απ’ το μαγαζί είναι λίγα, γι’ αυτό ο Τσιτσάνης αναγκάζεται να τραγουδά και σε μεγαλύτερα κέντρα, που του προσέφεραν καλύτερη αμοιβή.

Στη Θεσσαλονίκη, επίσης, τον βρίσκει ο πόλεμος τον Οκτώβρη του ‘40, ο οποίος ήταν ο λόγος για να γραφτούν πολλά τραγούδια του. Οι συνθήκες που βίωσε τα 10 χρόνια που έμεινε στη Θεσσαλονίκη - γερμανική κατοχή, εμφύλιος, φτώχεια και πείνα- οδήγησαν στη δημιουργική του έκρηξη όσον αφορά το

ρεμπέτικο τραγούδι. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφερθούμε στην ιστορία του διάσημου τραγουδιού του “Συννεφιασμένη Κυριακή”, το οποίο αρχικά είχε τον τίτλο “Ματωμένη Κυριακή” αλλά άλλαξε λόγω φόβων για λογοκρισία από τις Γερμανικές αρχές. Λέγεται ότι καθώς ο Τσιτσάνης επέστρεφε στο σπίτι του αργά τη νύχτα αφού είχε παίξει στο ουζερί της Παύλου Μελά, στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, είδε έναν γερμανό φρουρό να σκοτώνει εν ψυχρώ έναν άνδρα. Χρόνια αργότερα, εξομολογείται στον ερευνητή Κώστα Χατζηδούλη : “Η καρδιά μου μάτωσε στο θέαμα του νεκρού παιδιού κι έτσι, με τη σειρά μου έγραψα ένα ματωμένο τραγούδι”.

- **Άλλα πρόσωπα του ρεμπέτικου της περιόδου 1935-1955**

Άλλα σημαντικά πρόσωπα της ρεμπέτικης ιστορίας που πέρασαν από τη Θεσσαλονίκη εκείνη την περίοδο, αρκετοί εκ των οποίων γνώρισαν τον Τσιτσάνη και συνεργάστηκαν μαζί του είναι οι εξής:

- ❖ Ο μουζουξής και τραγουδοποιός **Φώτης Χαλουλάκος**. Ξεκίνησε παίζοντας μουζούκι δίχως αμοιβή σε ταβέρνες της Καμάρας. Δημιούργησε το 1943 το σχήμα “τρίο καμαριωτάκια” με το Γιάννη Ντουρέκα και τον Αντρίκο τον “κοντό” και στη συνέχεια συνεργάστηκε με τον Τσιτσάνη. Τότε ήταν η πρώτη φορά που χρησιμοποίησε μικρόφωνο. Παρά τον ενθουσιασμό της συνεργασίας του με τον Τσιτσάνη, γρήγορα έφυγε καθώς απογοητεύτηκε από τον τρόπο που ο Τσιτσάνης διαχειρίστηκε το μοίρασμα της “χαρτούρας”.

- ❖ Ο μουζουξής και συνθέτης **Γιώργος Μητσάκης**. Ήρθε στη Θεσσαλονίκη γύρω στο 1937, για να αποφύγει να γίνει ψαράς, και κατάφερε να αγοράσει το πρώτο του μουζούκι, πουλώντας το δαχτυλίδι που του έδωσε ο πατέρας του. Πρώτα ξεκίνησε να παίζει στο Λευκό Πύργο και να πλένει πιάτα για να βγάλει κάποια χρήματα. Έπειτα, στη Θεσσαλονίκη, γνώρισε τον Τσιτσάνη και το Χατζηχρήστο και ταλαντούχος καθώς ήταν, άρχισε να παίζει σε ταβερνάκια και μαγαζιά της πόλης, ενώ παράλληλα έγραφε τις δικές του συνθέσεις.

- ❖ Η τραγουδίστρια **Στέλλα Χασκήλ**, γνωστή κυρίως για τις συνεργασίες της με τους Τσιτσάνη και Καλδάρα. Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και εκεί ξεκίνησε την καριέρα της στο ρεμπέτικο. Ένα από τα πιο γνωστά τραγούδια που ερμήνευσε, ηχογραφημένο το 1946 ήταν το “Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι” του Απόστολου Καλδάρα. Το τραγούδι γράφτηκε κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και ο αρχικός του τίτλος ήταν “Νύχτωσε στο Γεντί”, ο οποίος αναφέρεται στη φυλακή της Θεσσαλονίκης για πολιτικούς κρατούμενους. Παρότι,

αρκετοί στίχοι αλλάχτηκαν για να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των λογοκριτών, το τραγούδι αποσύρθηκε από την κυκλοφορία και η εκτέλεσή του απαγορεύτηκε.

- ❖ Ο τραγουδιστής και τραγουδοποιός **Πρόδρομος Τσαουσάκης**. Γεννημένος στο Φανάρι της Κωνσταντινούπολης το 1919, έρχεται με την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη το 1922 σε ηλικία 3 ετών. Ο Τσαουσάκης μετά το 1940 έπαιζε και τραγουδούσε με κομπανίες σε διάφορες ταβέρνες της Θεσσαλονίκης. Εκεί γνωρίζεται με τον Τσιτσάνη, ο οποίος αναγνωρίζει το ταλέντο του, συνεργάζεται μαζί του και το 1946 ξεκινάει η καριέρα του στη δισκογραφία. Θα εξελιχθεί σε έναν από τους μεγαλύτερους ερμηνευτές του ρεμπέτικου τραγουδιού.

Άλλοι μουσικοί της περιόδου 1935-1955 στη Θεσσαλονίκη είναι αναφορικά οι : Νίκος Νερατζόπουλος (μπουζούκι, τραγούδι), Μπαρμπα-Θανάσης (κιθάρα, τραγούδι), Παύλος Τσιγάρας (κιθάρα), Γιώργος Τσανάκας (κιθάρα, τραγούδι), Χρήστος Μίγκος (μπουζούκι), Γιάννης Κυριαζής (τραγούδι, κιθάρα), Τάκης Μπίνης (τραγούδι, μπουζούκι), Απόστολος Καλδάρης (μπουζούκι, τραγούδι), Γρηγόρης Γιοβάνης ή Γιοβάντσαους (μπουζούκι), Α. Κυριακόπουλος, Μήτσος Χρήστου (μπουζούκι, τραγούδι), Χάρης Λεμονόπουλος (μπουζούκι), Μαίρη Σοΐδου (τραγούδι), Σεβάς Χανούμ (τραγούδι). Επίσης οι : Διογένης Παντσιδής (βιολί), Χουρμούζης Δράγμας (τσίμπαλο), Γιάννης Σαρρής (μάντολα), Αθανασία (τραγούδι), Τάκης Λαβίδας (σαντούρι). Φυσικά, στη Θεσσαλονίκη εμφανίστηκαν και οι Μάρκος Βαμβακάρης, Γιάννης Παπαιωάννου, Γιώργος Μπάτης, Στράτος Παγιουμτζής και Δημήτρης Μπαγιαντέρας.

Τα στέκια στη Θεσσαλονίκη

Το ρεμπέτικο υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλές στη Θεσσαλονίκη. Συνήθως, τα ρεμπέτικα παίζονταν σε ταβέρνες καθώς και σε τεκέδες, εξ' ου και οι αναφορές σε ναρκωτικά και φυλακές σε πολλούς στίχους τραγουδιών. Η επίδραση που είχε ο Τσιτσάνης στο ρεμπέτικο έφερε νέα ζωή στη νύχτα και στα μαγαζιά της πόλης. Τα διάφορα μουσικά σχήματα που δημιουργήθηκαν από το 1938 έως το 1948, με ή χωρίς τον Τσιτσάνη, οδήγησαν στο άνοιγμα διάφορων νέων μαγαζιών. Κάποια από τα σημαντικότερα στέκια του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη εκείνης της εποχής ήταν τα εξής :

- **Καφενείο «Το Νέον»** του Ηλία Ευδαίμονα, στην περιοχή του Λευκού Πύργου. Στέκι του Τσιτσάνη, εκεί έγραψε το 1942 «τα Πέριξ» και την «Όμορφη Θεσσαλονίκη».
- **«Τα κούτσουρα»** του Γιώργη Δαλαμάγκα, στη Νικηφόρου Φωκά. Εκεί ο Τσιτσάνης έπαιξε για λίγους μήνες συστημένος από τον κουμπάρο του, Νίκο Μουσχουντη.
- **«Ο τεκές του Σιδέρη»**, όπου ο Τσιτσάνης έγραψε τον «Μπλόκο» (Δροσουλά).

- **«Ταβέρνα Φωλιά»** κοντά στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, όπου εμφανιζόταν το τρίο Τσιτσάνης – Μίγκος – Τσανάκας.
- **«Ταβέρνα του Κέρκυρα»**, από τις πιο κακόφημες στην περιοχή του Βαρδάρη.
- **«Ουζερί Τσιτσάνης»**, στην Παύλου Μελά 22 με ιδιοκτήτη το Βασίλη Τσιτσάνη και το γαμπρό του Ανδρέα Σαμαρά.
- **«Καφενείο του Καφαντάρη»**, όπου έχει παίξει και ο Γιάννης Παπαϊωάννου. Ήταν ένα ακόμη κακόφημο στέκι στην αρχή της Αγίου Δημητρίου, το οποίο κατασκευάστηκε το 1917. Λόγω του ονόματος του ιδιοκτήτη, η περιοχή μελλοντικά πήρε το όνομά του (περιοχή Καφαντάρη).
- **«Χατζή Μπαζέ»** στην περιοχή του Μπεχ Τσινάρ (μεταξύ τρίτης και τέταρτης προβλήτας του σημερινού λιμανιού).
- **«Σμυρναϊκόν κέντρον»** και **«Χρυσούν απίδιον»** στο τετράγωνο της Αγίας Σοφίας. Από αυτά τα μαγαζιά, πέρασαν προπολεμικά οι Παπαϊωάννου, Μπάτης, Βαμβακάρης, Γενίτσαρης, Μπαγιαντέρας, Ρούκουνας, Ρόζα Εσκενάζυ, Μαρίκα η Πολίτισσα και μεταπολεμικά Τσαουσάκης και Χασκήλ.
- Στις δυτικές συνοικίες, οι ταβέρνες **«Αγκόπ»**, **«Βάρνα»**, **«Σταυράκης»**, **«Ξυγγάκος»** ήταν στέκια απ' όπου πέρασαν οι Μίγκος, Μπακάλης, Τσιτσάνης, Νούρος, Τσαουσάκης, Γεωργακοπούλου, Καμπάνης κ.α.
- Άλλα πιο εκλεπτυσμένα μαγαζιά του ρεμπέτικου τραγουδιού ήταν τα εξής: **“Μιμόζα”**, **“Φωλιά”**, **“Αετός”**, **“Κήπος”**, **“Παπάφη”** - όπου ο Μάρκος Βαμβακάρης έπαιζε για μία σεζόν- και **“ο Μπαρμπάλιας”** στο Καραμπουρνάκι.

Η κλασική δομή ενός ρεμπέτικου μαγαζιού ήταν 10 έως 15 τραπέζια το πολύ και μια μικρή ξύλινη σκηνή στη μία άκρη με τρεις καρέκλες για τους μουσικούς. Δεν υπήρχαν μικρόφωνα κατά κύριο λόγο ούτε η κατάλληλη εξυπηρέτηση από το εστιατόριο. Το φαγητό περιοριζόταν σε έναν απλό μεζέ που συνόδευε το ούζο ή γλυκό κρασί Μαυροδάφνη. Το πρόγραμμα ξεκινούσε στις 9μ.μ και τελείωνε στις 12 π.μ., όταν άρχιζε η δημόσια απαγόρευση της κυκλοφορίας. Μετά το πέρας του προγράμματός τους, οι μουσικοί συνήθιζαν να παίζουν παραγγελιές των πελατών, οι οποίοι πολλές φορές χόρευαν μόνοι μπροστά στη μικρή σκηνή.

Ρεμπέτικα τραγούδια για τη Θεσσαλονίκη

Μεγάλος είναι και ο αριθμός των τραγουδιών που γράφτηκαν στη Θεσσαλονίκη για τη Θεσσαλονίκη. Τραγούδια ερωτικά, της φτώχειας, της φυλακής, του πολέμου και διάφορα άλλα. Ενδεικτικά μερικοί τίτλοι:

1. «Πέντε χρόνια δικασμένος», 1932, Βαγγέλης Παπάζογλου
2. «Θεσσαλονικιά», 1934, Γρηγόρης Ασίκης
3. «Κοντραμπατζήδες», 1935, Κώστας Ρούκουνας
4. «Αντιλαλούν οι φυλακές», 1936, αγνώστου συνθέτη – το εμφάνισε ως δικό του ο Μάρκος Βαμβακάρης
5. «1912», 1936, Μάρκος Βαμβακάρης
6. «Ο ασυρματιστής» (Τάγμα τηλεγραφητών), 1938, Βασίλης Τσιτσάνης
7. «Όμορφη Σαλονικιά μου», 1938, Μπαγιαντέρας (Δημήτρης Γκόγκος).
8. «Χατζή Μπαξέ» ή «Μπαξέ Τσιφλίκι», 1942, Βασίλης Τσιτσάνης.
9. «Με μια τσαχπίνα μπλέχτηκα», 1947, Κώστας Ρούκουνας
10. «Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι», 1947, Απόστολος Καλδάρης
11. «Όμορφη Θεσσαλονίκη», 1950, Τσιτσάνης
12. «Βόλτα στην Ελλάδα», 1952, Τσιτσάνης
13. «Θεσσαλονίκη μου μεγάλη φτωχομάνα», 1955, Μανώλης Χιώτης
14. «Γεντί κουλέ», 1956, Γιώργος Μητσάκης

Η ιστορία του τραγουδιού “Χατζή Μπαχτσέ” (“Μπαξέ Τσιφλίκι”)

Το τραγούδι “Χατζή Μπαχτσέ” (“Μπαξέ τσιφλίκι”) του Τσιτσάνη είναι μια βόλτα στη Θεσσαλονίκη. Γράφτηκε στην ταβέρνα “Κούτσουρα” του Δαλαμάγκα. Είναι αφιερωμένο σε μια κοπέλα, ονόματι “Μαριγούλα”, και πηγαίνοντας από το ένα μέρος στο άλλο, ο Τσιτσάνης υπόσχεται ότι θα περάσουν ωραία, παίζοντας ο ίδιος φίνο μπαγλαμά. Στους στίχους του τραγουδιού, περιλαμβάνονται 7 περιοχές της Θεσσαλονίκης:

1. **Μπαχτσέ τσιφλίκι** (οι σημερινοί νέοι Επιβάτες). Πρόκειται για παραλιακή κωμόπολη, 22χμ ανατολικά της Θεσσαλονίκης.
2. **Καραμπουρνάκι** ή μικρό Καραμπουρνού ή μικρό Έμβολο, το οποίο είναι ακρωτήριο της Καλαμαριάς (προάστιο της Θεσσαλονίκης).
3. **Καλαμάκι**. Πρόκειται για παραθαλάσσια περιοχή στην Καλαμαριά, όπου βρίσκονταν ταβέρνες και νυχτερινά μαγαζιά.

4. **Μπεχτσινάρι (ή Μπεχ Τσινάρ)**. Πρόκειται για περιοχή μέσα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, ανάμεσα στην 3η και 4η προβλήτα. Ένα άλλο όνομα για την περιοχή είναι “ οι κήποι των πριγκίπων”.
5. **Ακρόπολη** (ή Επταπύργιο ή Γεντί Κουλέ). Αναφέρεται στο φρούριο της Θεσσαλονίκης, το οποίο αργότερα χρησιμοποιήθηκε σαν φυλακή (1890-1898).
6. **Βάρνα**. Η Βάρνα ή νέα Βάρνα είναι περιοχή της Θεσσαλονίκης, εκτός των τειχών, μεταξύ των δήμων Θεσσαλονίκης και Νεάπολης- Συκεών. Το όνομά της πήρε από τη Βάρνα στη Βουλγαρία.
7. **Τα Κούτσουρα του Δαλαμάγκα**. Τα Κούτσουρα με ιδιοκτήτη το Γιώργο Δαλαμάγκα ήταν ταβέρνα στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, αρχικά επί της Νικηφόρου Φωκά και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στην Αγίας Σοφίας. Στα χρόνια της κατοχής, έπαιζαν εκεί ο Βαμβακάρης, ο Τσιτσάνης και ο Παπαϊωάννου.

Φωτογραφικό υλικό από το ρεμπέτικο στη Θεσσαλονίκη

Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
ΣΤΟΥ "ΜΠΟΕΜ,"
 ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ 72
 Κάθε βράδυ θρίκιμπος στην
ΤΑΒΕΡΝΑ " ΜΠΟΕΜ,"
 Το Τρίο
ΤΣΙΤΣΑΝΗ—ΤΣΑΝΑΚΑ
— ΜΠΑΡΜΠΑΘΑΝΑΣΗ
 Διεύθυνσις :
Π. ΚΑΡΑΟΥΛΑΝΗ

ΟΥΖΕΡΙ
ΤΣΙΤΣΑΝΗ
 ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ 22
Σήμερα Σάββατον
ο "Τσιτσάνης,"
 "Επισημάνει από ταυρνί όνά
 τά; έπισημάνει όθ παρουσιάζει
 ση νέον τραγούδι με τό
 μεγαλύτερο σοφί. «ΑΘΗ-
 ΝΑΙΣΣΑ», τό όργανό του
 τραγούδι τής έποχής. Όλοι
 οι φίλοι του Τσιτσάνη άκού-
 ψε στις νύξ; έπαιξουσ;
Σημείωσις:
 «ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ» όθ τή ό
 μέρις; και ό πρώτος; άγγί-
 τής τής; «Καλοήθια» και ό
 καλύτερος συνθέτης και
 έρμητοτής; τού λαϊκού τρα-
 γούδου. Άπομνήσεις από
 ταυρνί κινάουτος; και
 χέρση τραγούδου και δι-
 γάνου του ήλιου άκούσον
 καρδιάς; άνα τήν προ-
 μακρότητα. Και μέλιστα
 από τά ταυρνί τήρα
 χρόνια τό όργανο αυτό πή-
 με τή θέση του έργου στη
 τήρη τών εορτών άργίας.

Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
ΣΤΟ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ
ΤΑΒΕΡΝΑ
"Ο ΜΠΑΡΜΠΑΛΙΑΣ,"
Β. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ-ΣΤ. ΦΩΤΙΑΔΟΥ
ΕΝΑΝΤΙ ΠΛΑΖ ΝΤΑΒΙΛ
 Όλοι όσοι θέλετε να περάσητε
 τήν ημέρα σας ευχάριστα και ξέ-
 νοιαστα δώσεται τό ραντιβου σας
στην Ταβέρνα του «ΜΠΑΡΜΠΑ-
ΛΙΑ» όπου τό συζυγίωμα **ΤΣΙ-**
ΤΣΑΝΗ παίζει καθημερινώς και
 από πρώτας. Έκει θα βρήτε ό,τι
 ή καρδιά σας ζητήσει. Άέρι κα-
 θαρό, Κουζίνα πλουσιωτάτη με
 τά άποραίτητα όλοζώντανα ψά-
 ρια. Περιποίηση; και καθα-
 ριότης άκρα.

Φωτογραφία από το ουζερί Τσιτσάνης. Ο Γ. Κυριαζής κρατά την κιθάρα. Ο όρθιος αριστερά είναι ο γαμπρός του Τσιτσάνη, Ανδρέας Σαμαράς.

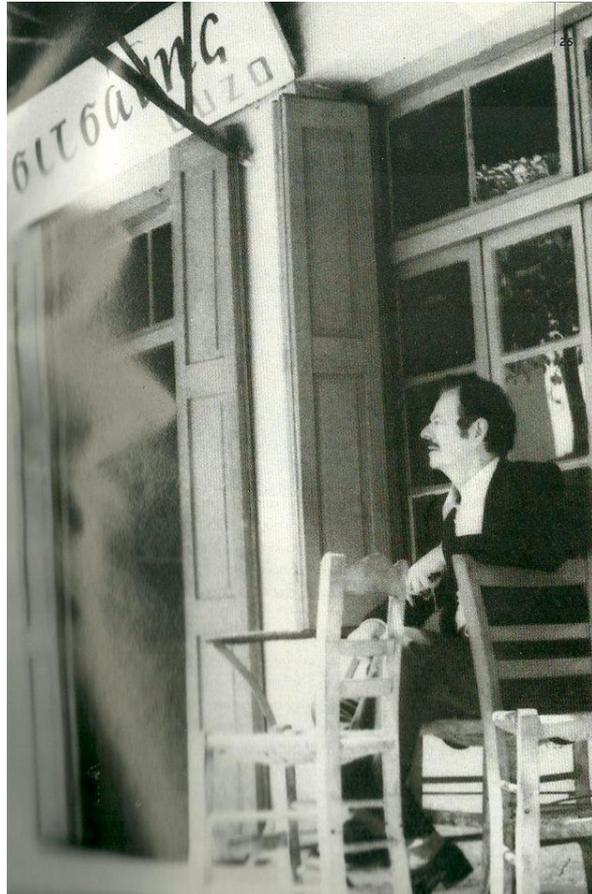
Μίκος, Χρηστάκης, Τσιτσάνης, Μήτσος Χρήστου στη Θεσσαλονίκη (1948 - 1949)

Φώτης Χαλουλάκος στη Θεσσαλονίκη(1945)

Ο ΞΑΚΟΥΣΤΟΣ ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
μέ το υπέροχο Μπουζούκι του κά-
θε βράδυ στα «ΚΟΥΤΣΟΥΡΑ»
στην Μάνδρα του Δαλαμάγκα
ξετρελλαινει όλον τόν κόσμον.

Θεσσαλονίκη, 1945. Καλδάρας, Μπακάλης, Ρουμελιώτης.

Τσατσάγιας, Στέλλα Λούζα, Τσαουσάκης, Μίγκος, Γαβρίλος. Ασβεστοχώρι, Θεσσαλονίκη 1950.

Το ρεμπέτικο και λαϊκό τραγούδι στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη

Στα τέλη της δεκαετίας του '50 και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '60, μετά την επίδραση του έργου του Τσιτσάνη, το λαϊκό τραγούδι δε συνδέεται πια με τον υπόκοσμο και τα ναρκωτικά, χαρακτηριστικά που αμαύρωναν την φήμη του προγενέστερου ρεμπέτικου και τα σαλόνια δέχονται τον ήχο του μπουζουκιού. Συνεπώς, πλήθος νέων κοσμικών κέντρων κατακλύζει τη Θεσσαλονίκη. Κάποια από αυτά είναι τα ακόλουθα: «Χορτατζήδες», «Ντελός», «Φάληρο», «Καλαμάκι» «Καλαμίτσα», «Ταμπάκης», «Φλοίσβος», «Καρεκλάς», «Κουκουνάρες», «Σαπέρας», «Ηλιοβασιλέματα». Πρωταγωνιστικό ρόλο στο λαϊκό τραγούδι της μεταπολεμικής περιόδου, τόσο στις εμφανίσεις όσο και στη δισκογραφία έχουν τα γνωστά ντουέτα Μητσάκης- Χρυσάφη, Τσιτσάνης - Νίνου, Χιώτης - Λίντα, Τόλης και Λίτσα Χάρμα, η Σωτηρία Μπέλλου, ο Στέλιος Καζαντζίδης, ο Τζουανάκος, ο Λαύκας, η Πόλυ Πάνου, ο Αγγελόπουλος, η Γιώτα Λύδια, η Καίτη Γκρέυ, ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης, ο Διονυσίου, ο Μενιδιάτης, ο Μαρκάκης και άλλοι. Συχνά επισκέπτονται τη Θεσσαλονίκη για εμφανίσεις. Η Μπέλλου η οποία συνδέεται ιδιαίτερα με την πόλη, την επισκέπτεται πολλές φορές το χρόνο και ο Καζαντζίδης, ο οποίος επίσης συνδέεται

συναισθηματικά, τραγουδάει εμβληματικά τραγούδια για την Θεσσαλονίκη, όπως το «Θεσσαλονίκη μου, μεγάλη φτωχομάνα» του Χιώτη και το «ο Γεντί κουλές στενάζει».

Την ίδια εποχή παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση της ορχήστρας και στην πρόταση εκτέλεσης των τραγουδιών, καθώς προστίθεται και γίνεται απαραίτητο το ακορντεόν και αργότερα τα ντραμς, ενώ κατά προαίρεση οι μαγαζάτορες επιλέγουν να συνοδεύει την ορχήστρα μια φανταχτερή χορεύτρια – τραγουδίστρια - θεατρίνα, νέο είδος που καθιερώνεται από μόδα στις πίστες και προσελκύει πελατεία. Στην δεκαετία του '70 και του '80 θριαμβεύει κυρίως στο κέντρο «Μινουί», η Λιλή - Ζαχαρένια Βαλαβάνη, με τους μπουζουξήδες Γιώργο Καμπουρέλλο και Σωκράτη Θεοδωρίδη. Τον ίδιο καιρό σημαντική είναι η παρουσία του εξάιρετου ερμηνευτή και σολίστα του μπουζουκιού Στέλιου Κεφάλα – και αργότερα της κόρης του Μαριάνθης-, του θρυλικού Χονδρονάκου ή Στέφανου Κιουπρούλη με τον μπαγλαμά του, που γράφει όμορφες συνθέσεις για την Θεσσαλονίκη, της Μαριώς που πέρασε πολλά τραγούδια για τη Θεσσαλονίκη στην δισκογραφία και άλλων. Όλοι οι προαναφερθέντες καλλιτέχνες συντήρησαν με σεβασμό, είτε συνεχίζουν στο πάλκο ή στις ηχογραφήσεις, τον ρεμπέτικο μύθο της Θεσσαλονίκης και γενικότερα της χώρας.

Διάδοχος ίσως του «Μινουί» θα μπορούσε να θεωρηθεί η «Όμορφη Νύχτα» του Χουλιάρα. Άλλα θρυλικά στέκια του ρεμπέτικου ήταν η «Πανδούρα», το «Στέκι του χοντρού», το «Σουέζ», το «Νιαβέντι», η «Μουσική Γωνιά», το «Μπαλκονάκι», το «Οινομαγειρείο ο Κόκκορας». Μαγαζιά με ζωντανή ρεμπέτικη και λαϊκή μουσική που λειτουργούν ακόμη σήμερα είναι: η κλασική πλέον μουσική ταβέρνα «Τομπουρλίκια» του μπουζουξή και ερμηνευτή Παντελή Χατζηκυριάκου, η λαϊκή μπουάτ «Πριγκηπέσσα» στο Λευκό Πύργο και κάποια ταβερνάκια με ζωντανή λαϊκή ορχήστρα άνευ μικροφώνων, όπως το «Χατζή Μπαχτσέ», το «Πήρε και βραδιάζει», το «Ροσινιόλ» κ.α.

Μια ματιά στο ρεμπέτικο σήμερα - Προσωπικές απόψεις

Όπως είδαμε, η πόλη είναι ισχυρά συνδεδεμένη με το ρεμπέτικο τραγούδι. Η οικονομική κρίση, η ξενιτιά, ο πόνος και οι κοινωνικές καταστάσεις συνδέονται με το παρελθόν ως κοινός παρονομαστής. Λόγω της αναβίωσης του ρεμπέτικου τις τελευταίες δύο δεκαετίες από αξιόλογους καλλιτέχνες, περισσότερο με τον φυσικό ήχο των οργάνων αλλά και της οικονομικής κατάστασης που φέρνει ξανά στο προσκήνιο το παρεϊστικό κλίμα και την διασκέδαση σε μικρά ταβερνάκια, το ρεμπέτικο ξαναβρίσκει τη θέση του στην πόλη. Σήμερα καταφέρνει και επιβιώνει στη Θεσσαλονίκη και ακούγεται λίγο πολύ σε κάθε γωνιά της. Είναι ίσως το μόνο είδος που μπορείς κανείς να ακούσει οποιαδήποτε μέρα στην πόλη. Αρκετά ταβερνάκια του κέντρου φιλοξενούν σχήματα δύο ή τριών μουσικών συνήθως, οι οποίοι επανεκτελούν ρεμπέτικα τραγούδια άνευ μικροφώνων κατά κύριο λόγο. Κάποια από τα ρεμπέτικα σχήματα που δραστηριοποιούνται σήμερα στην πόλη με το δικό τους ιδιαίτερο ύφος το καθένα είναι τα ακόλουθα: “Πλήρη Ντάξει”, “Ανφάν Γκατέ”, “Πριγκηπέσσα”, “Τομπουρλίκια”, “Χατζή Μπαχτσέ”, “Εκτός Δρόμου”, “Los Rebellos”, “Σερσέ λα φαμ”, “Άγγελοι του Τσιτσάνη”, “Κατιφέ”, “Φωνογραφιτζήδες” και “Lautari”.

Το άρωμα του ρεμπέτικου στην πόλη, οι μουσικοί και το κλίμα της παρέας, ο ιδιαίτερος και απλός ήχος κεντρίζουν το ενδιαφέρον των παλαιότερων, που πολλές φορές γνωρίζουν και σιγοτραγουδούν τα κομμάτια αλλά και κάποιων νεότερων που γοητεύονται από το είδος και ψάχνουν την ιστορία και τα τραγούδια του. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι βλέπουμε το ρεμπέτικο να έχει τη δυναμική να απευθύνεται σε όλες τις γενιές και να συγκεντρώνει στον ίδιο χώρο άτομα όλων των ηλικιών. Για τους νεότερους, λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή οικονομική κατάσταση, το ρεμπέτικο έχει γίνει τρόπος διασκέδασης, με αποτέλεσμα να ανοίγουν αρκετά μαγαζιά που απευθύνονται στο πιο χαλαρό ύφος, όπως καφενεία, ταβερνάκια, μεζεδοπωλεία, τα οποία επιδιώκουν να συνδυάζουν το φαγητό με τη ρεμπέτικη μουσική. Είναι τρόπος έκφρασης και έχει μεγάλη αποδοχή από το κοινό της πόλης.

Παρά τη μεγάλη του αποδοχή, η προσπάθεια να αποδοθεί το ρεμπέτικο με φυσικό ήχο, όπως πρωτοξεκίνησε, επιφέρει αρκετές δυσκολίες. Το κοινό σήμερα δεν παρακολουθεί πάντα το ρεμπέτικο με τον τρόπο που του αρμόζει. Οι παρέες βρίσκονται εκεί πολλές φορές για να ξεχαστούν, να πιούν και να διασκεδάσουν, παραβλέποντας τους μουσικούς και δημιουργώντας οχλαγωγία. Πώς λοιπόν ν' ακουστεί μια κιθάρα, ένα μπουζούκι, μια φωνή σε γεμάτο μαγαζί με αυτές τις συνθήκες; Για τους μουσικούς είναι σαφώς ενοχλητικό, καθώς δυσκολεύονται να ακούσουν και να ευχαριστηθούν το μουσικό αποτέλεσμα. Μα ευτυχώς είναι καλλιτέχνες και η ανάγκη έκφρασης και συνύπαρξης με άλλους μουσικούς δε σταματά. Υπάρχει το πείσμα της μετάδοσης και η λαχτάρα που έχει ο μουσικός να παίζει για τη συνέπεια απέναντι σ' αυτό που αγαπά και πρεσβεύει. Και κάθε φορά που ο καλλιτέχνης συναντιέται με το κοινό, η βραδιά μετατρέπεται σε μια όμορφη μυσταγωγία...

Πηγές

Ντίνος Χριστιανόπουλος (1999), *“Το ρεμπέτικο και η Θεσσαλονίκη”*, Εκδόσεις Εντευκτήριο

<https://m.tvxs.gr/mo/i/114508/f/news/moysiki/laiko-kai-rempetiko-tragoydi-sti-thessaloniki-toy-thoma-korobini.html>

<http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/culture-society/6587-rebetiko-from-the-margins-to-the-mainstream>

<http://www.greece-is.com/master-of-the-greek-blues-how-tsitsanis-brought-rebetika-to-thessaloniki/>

<http://www.wikipedia.com>

<http://www.rebetissa.net/stella.html>

<http://rebetcafe.blogspot.com/>

<https://www.mpilietaki.gr/istoria-tou-tragoudiou-baxe-tsifliki/>

<https://www.rebetiko.gr>

**Οι συμμετέχοντες στο 11^ο διεθνές σεμινάριο-συνάντηση για το
ρεμπέτικο στην Σκύρο 2019
11th International rebetiko seminar-meeting participants,
Skyros 2019**

**Στιγμιότυπα από το 11^ο διεθνές σεμινάριο-συνάντηση για το
ρεμπέτικο και λαϊκό τραγούδι στη Σκύρο.
Highlights of the 11th Seminar on rebetiko and folk song in Skyros.**

Εναρκτήρια συνάντηση στο Μουσείο Φαλτάιτς- Opening meeting at Faltaits Museum

“Ένας για όλους και όλοι για έναν” “One for all and all for one”

Στα πρωινά μαθήματα στην μαγευτική αίθουσα του Μουσείου- In the morning lessons in the fascinating room of the Museum

Στην πρόβα για την συναυλία του Σαββάτου - rehearsal for Saturday's concert

Η ομάδα της Θεσσαλονίκης-Thessaloniki's team

Βραδινή ομαδική διασκέδαση στις φιλόξενες ταβέρνες του νησιού - Night group fun in the cozy taverns of the island

Ομιλία για τον Κώστα Καπλάνη από τον Γιώργο Μακρή *Speech about Kostas Karlanis by George Makris*

Η προσωπική εμπειρία του Σπύρου Γκούμα από την συνεργασία του με τον Κώστα Καπλάνη *Spyros Gouma's personal experience with his collaboration with Kostas Karlanis*

Η Όλγα Παπαδοπούλου και η Βάσω Μπότη μας ταξίδεψαν στην Θεσσαλονίκη του ρεμπέτικου και στο ρεμπέτικο της Θεσσαλονίκης- Olga Papadopoulou and Vaso Boti travelled us to Thessaloniki of Rebetiko and Rebetiko of Thessaloniki

**...παίζοντας ρεμπέτικα στα γραφικά σοκάκια του νησιού
...playing rebetika in the picturesque alleys of the island**

*Η συναυλία με ρεμπέτικα τραγούδια στο μαγευτικό θέατρο Φαλταίτς...
Concert with rebetika songs at the Faltaits theater...*

...που ατενίζει το Αιγαίο πέλαγος - ...which is overlooking the Aegean Sea...

Introduction

Dear friends

The 11th International Seminar-Meeting for the rebetiko song in Skyros was held from 14 to 21 July 2019 at the Folklore Museum "Manos and Anastasia Faltaits" with the support - as always - of the Folklore and Ethnological Museum of Manos and Anastasia Faltaits and the Cultural Centre of the Municipality of Skyros. They welcome us in their hospitable places and we all share together in the beautiful journey of our folk music.

The seminar-meeting, together with the parallel and open to the public events is an institution, which exceeds the limits of the Greek territory. Its scope extends to Sweden, Belgium, Luxembourg, Turkey, Cyprus, Finland, England, France, Netherlands, Israel, etc. Moreover, it has demonstrated the need to preserve and promote the rebetiko song as one of the main diachronic components of our urban civilization. Its timeless value brings new data to our music, contributing to the creation and improvement of new musicians and their musical expression. The seminar contributed to the registration of Rebetiko in the List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity in December of 2017. This recognition will help rebetiko to become known internationally as an experiential rich musical stream, highlighting the simple orchestrations of its first recordings, the basic rebetiko orchestra and its eponymous and anonymous performers, without imitations and symphonic orchestras far from the spirit and the essence of rebetiko.

The minutes you have in your hands consisted by two open to the public presentations:

- ✓ The first presentation, "Kostas Kaplanis: from Cesme of Asia Minor to California of America. Diamonds never lose their shine" by George Makris, is a tribute to the great composer and master of bouzouki Kostas Kaplanis, with his many successes in his assets but with an inverse similar recognition. We had enjoyed playing and singing all together some of his great successes during the seminar and at the concert at the magnificent Faltaits Theater.
- ✓ The second presentation "Rebetiko in Thessaloniki: History and people, places and songs" by Rebetiko musicians Olga Papadopoulou and Vaso Boti impressed and traveled us to Thessaloniki from the beginning of the century up to the "Tsitsanis" rebetiko school of Thessaloniki and nowadays. A thorough, comprehensive and lively presentation highlighting the role of Thessaloniki in establishing rebetiko as a key component of our urban folk song.
- ✓ The proceedings also include photos and videos of the events that took place during the seminar. Our team's effort was made with enthusiasm, passion offering us priceless moments on the beautiful island.

I would like to thank all those who voluntary, with love and enthusiasm, contributed to the realization of the seminar, namely:

- The friend, musician and teacher Spyros Goumas for his multifaceted contribution all these years in our common effort and the members of the ensemble “Parapetamenoι-Neglected ones” who organized and support the seminar
- The Folklore and Ethnological Museum of Manos and Anastasia Faltaits and its staff support for the warm hospitality and help that provided us
- The Skyros’s municipality and the staff of the Cultural Centre of Skyros (PEAP) and especially John Eleftheriadis for the help provided us. Mr. Stamatis Ftoulis and “Skyros Shipping Company” for the significant discount provided to the participants of the seminar in order to facilitate their transportation.
- Our tireless amateur photographers Nikko Sikkes, Rika Vlahou, Dimitris Goumas and Ivi Dermanci who record all the musical activities of our seminars and friend and partner Kostas Tryfonopoulos who supports the seminar website <https://www.rebetikoseminar.com/home-page-gr-2/>
- The citizens of Skyros who support our efforts with particular reference to Nikos Sikkes and Christos Sakkas.
- Our good friends and tireless collaborators Rika and Thanasis Vlahos, Lia Konstantatou, Julia and Giannis Kounadis and everyone who contributed to the success of the seminar

A great thank to all,

George Makris, Responsible for the organization

“Kostas Kaplanis " From Cesme of Asia Minor to California of America. The diamonds never lose their shine”

George Makris

One of the rebetiko composers is Kostas Kaplanis with many and great successes in his assets, but with an inverse similar recognition. Many of his successes which have been sung and heard from time to time are included in popular albums which are signed by him, without being always known ... It is also fact that we didn't often have the opportunity to see and listen to radio or television composers like Kostas Kaplanis ... Whether because they were not particularly known or "dear" in the media or because they were suspicious with the media ... or because they chose a career abroad.

"The Minor of Dawn" <https://youtu.be/S2MynMibAAM>

Kostas Kaplanis: Smyrna 1920-California USA 1997

Lyrics: Minos Matsas Music: Spyros Peristeris First performance: Apostolos Hadjichristos (Smyrniotaki) & Markos Vamvakaris (Fragos) & Yannis Stamoulis (Bir-Allah) in terceto-three voices.

At 1942-43, during the German occupation, Kaplanis says: «I composed the "Minor of the Dawn"». I was working in a tavern at Patissia named Cuka. I composed it for a chick who was working at the opposite side of the street...her name was Maria... then we got married ... I had written " wake up and listen the minor of the dawn..." The owner of the discographic company ODEON did not like my lyrics and when I sang it in '46 I used his own lyrics which were better... “woke up my little one /and listen the minor of the dawn”. “I agree his lyrics were better ... but the music was mine. On the other side of the album I put the song "bring waiter wine" “The minor of the dawn” was issued in the name of Peristeri, these were happening that period. In the meanwhile, I did my army services from 46 to 49 because of the Greek civilian war.

Kostas Kaplanis: nick name 'big head'

Born August 15, 1920 - died in California, USA in March 1997. From "Cesme (Fountain) of Asia Minor to California, USA". An interesting trip in space and time by a noble folk musician who left us his musical heritage decorated not only by his particular music, but also with a clear influence from the pre-war rebetiko style but also from the unique way that he used to play his three-stringed bouzouki. In '22 with the Asia Minor disaster, he was found himself (with his family 11 children and two parents) in Chios island, passing across from 'Cesme' to Chios where he was baptized. In 1923-24 the family came to Tampouria area of Piraeus where he started a trip of an "intense mobility" in the misery of an untold poverty. He went only to the first class of the Primary school and from very small he worked in various jobs. He learned the art of the barber and when he was sixteen years old his father opened for his own a barber shop, with a compensation he received after an accident he had at sea port of Piraeus where he was working.

Kostas Kaplanis with Anna Chrysafi and in front of his barber shop

The barber's shops were this period the folk conservatories. There could be found guitars, mandolins, bouzouki. A professional musician, customer of the barber shop, Yiannis Gikas, enjoyed his free shavings, showed to Kaplanis mandolin and guitar and in a while Gikas and Kaplanis were playing together at a place called "kava" at Pashalimani with 20 drachmas payment... and several times with Yiannis Bejos band! When he heard Mark Vamvakaris playing and singing in Drapetsona he had his "first sight love with bouzouki"

A well-respected guest from Salamina island, but capable amateur player of bouzouki, Panagiotis Sophas, taught him to play bouzouki exchanging his lessons with free shaving in the barber shop... In addition, Sophras rented a bouzouki for the practice of the young player. Of course, the new hobby created considerable tension with Kaplanis father. Poor bouzouki ... still what problems you create ...In 1941 during the German occupation in Greece closes his barber shop and started as Professional bouzouki player.

Babis Mavridis (the Russian with guitar) and Kostas Kaplanis

with bouzouki between 1938-1941

Start as a bouzouki: In 1941 the barber shop closes

His first collaboration with the legendary George Bati. They played together in Chiotika of Piraeus and at the end of the program they collected money from the customers. It was a regular for compensation for the musicians called "sponge". Mostly they played for a bean soup ... the bean soup saved a lot of people during the occupation Kaplanis remember that in the morning he was selling some cookies (from which he ate half ...) the cookies were made with little flour that his mother saved from some German warehouses where she worked. In the evening he played bouzouki in a place that was stunned by the smells of roast and reddish... Strange life!!!

1st period

In '43 he was hosted by Manolis Chiotis for a few days and the same time worked as musician around the area of Kolokythous (Athens) (Sepolia, Kolonos, Platonos Academy).

In '45 met Spyros Peristeris and their collaboration began.

In '46 appeared in the discography for the first time in the disc "Pasatebos" created by Chiotis/Giannakopoulos (Guitars: Chiotis and Spangadoros-bouzouki in the music answers: Kaplanis-bass: Peristeris vocals:Stelakis and Georgakopoulou), The second time was the re-performance of Mitsakis songs, "The loulais" and "kompologaki"(when in 46 opened the closed Columbia due to German occupation) and in a song that has passed in the name of Stratos and Zoi Paioumtzis «O anaptiras» <https://youtu.be/GbfogcXcCf8>

In 1946-47 he recorded his first song with Ioanna Georgakopoulou <https://youtu.be/c5TG48PSXmM> "The modern woman" or "I stopped loving you", that is his second recording. He recorded also the song "Bring Wine Capes", 1947 with Hajihristo, Vamvakari, Bir Allah (Yannis Stamoulis) and many other successes. In the same year he was recruited for his army service and finished it in '49, unfortunately because of the tragic Greek civilian war.

Until 1954, he played almost with all the rebetes musicians in all the well-known places of Athens such as “Mario’s bar” and “Faliriko” with bosses as Katelanoi brothers, Antonis Vlahos, Vasilis Heilas e.tc. In 1954 he finally left for USA.

At 1947 at Fat Jimmy’s place Kostas Kasimatis, Kostas Kaplanis, Nikos Tourkakis, , M.Genitsaris, Giannis Boxas (guitar), Giorgos Rovertakis, Sotiria Bellou

At fat Jimmy’s place 1948. Tsitsanis, Tourkakis, Keromitis, Kaplanis, Roukounas, Peristeris, Kasimatis

At “Fat Jimmy’s” place '49-'50. Kostas Kaplanis, Dimitris Efstathiou, Pano Michalopoulo, with the violin Stelio Lazarou!. Mitsakis, Sevah Hanoum. Close to Margaroni the Fat Jimmy!

2nd period

In 1950 Kaplanis works at "Kalamatianos" in Tzitzifies with Papaioannou, Rena Stamou, Bellou, Genitsiri, Sevas Chanoum and at Vasilis Chilas place "Triana" who was Al Kapone's friend, having spent a few years in Sing-Sing prison! **On August 31, 1951**, Vasilis Kalamatianos was assassinated by the guard Theodoros Rigas.. the center re-opened after a while with Vasilis Chilas!

In 1952, was recorded the song "Beautiful Pireotisa" in ODEON in the names of Kaplanis and Bayanderas with Taki Bini and Sevah Hanum second voice.

archive: "Giorgos Zampelas Katerina Zampeta"

MPOYZOYKI KAI MPOYZOY SIDESH!!!

At 1952, G. Zabetas, R. Stamou, K. Kaplanis, M.Linda, D.Repanis, K.Tsikaropoulos, Vas. Vasiliadis, G. R overtakis

3rd period

In 1953, he recorded the song " the Winter came" <https://youtu.be/rNvAaPHHcyo> composed by Kostas Kaplanis (lyrics by K. Manesis). Mary Linda makes her first recording as a singer with the second voice of the Bouzouki player Foti Dousi. In 1953, he went to USA along with Sevah Hanum (the road of the popular artists to America was showed by John Papaioannou). He returned to Greece and went back in USA at 1954 with Marika Ninou and Anna Chrysafi. In USA, he collaborated with Chrysafi, Marika Ninou (she was already sick by cancer since 1953, Angela Greka, Stavros Tzouanakos, Nick Pourpourakis, Dimitris-Jim Apostolou, Eva Styli, Zoi Nachi (the first wife of Manolis Chiotis) and other artists in music places and recordings as well. He toured almost all big cities of USA and Canada. He settled permanently in California and continued to play with a band he had made at festivals and local celebrations. He returned in Greece for a few years (Dec. 70) and settled in Avlaki of Attici close to Athens, continuing to compose in old rebetiko "style", but he left for USA (His wife got sick and went for a surgery. Unfortunately, she died there).

Tribute to ERT1 in 1990 <https://youtu.be/cxJpbBb0NcE>

One of the few times he appeared on television and remembered moments from his journey to folk song was in 1990 in a tribute to ERT 1, titled "An old rebetide". His narratives about the creation of the legendary popular song "The Minor of the Dawn" are of particular interest, since Kostas Kaplanis was one

of the "contenders" of the "paternity" of the song ...Kostas Kaplanis' successes were sung by Takis Binis, Glykeria, Eleftheria Arvanitaki and "Opisthodoniki Compania", included by Spyros Goumas, Andreas Tsekouras, Aggelos Sfakianakis, Thodoris Papadopoulos, Yannis Emmanouilidis. Guitar played also Yiannis Dedes and Fokas Evangelinos danced. Director was Maria Papageorgiou. Two circles of songs from this period produced the material of the album "the Beautiful Hellas K. Kaplanis" "Our Father" Kaplanis / Binis <https://www.youtube.com/watch?v=ehDbGsFxHVY>

His latest public appearance by K. Kaplanis was recorded in 1993 (in Athens), at the "Metro Center" with Anna Chrysafi during his short time stay in Greece. He died on March 2, 1997 in Los Angeles (California) from cancer and was beaten in the United States where he spent much of his life ...

New York "Nights of Athens". Jiannis Papaioannou, (bouzouki, song), Zoi Nachi (song), Kostas Kaplanis (bouzouki, song), Nikos Kalergis(guitar, song), Lucrezia (dance).

Great spree! 1955-'57 New York (America) – Night club "Kifisia". Anna Chrisafi, Kostas Kaplanis and Nikos Pourpourakis playing bouzouki!

21/10/ 1956 N.Y (Manhattan center) Jim Apostolou – Manolis Hiotis – Kostas Kaplanis – Mary Linta - Eva Styl - J. Frantzeskakis

Costas Kaplanis (left with bouzouki), Rosa Eskenazi in the center and Lefteris Tsagaris (right with bouzouki). Behind the clarinetist is Kostas Sevastakis.

In the ERT archives, there is the digitized broadcast for K. Kaplanis 1982 directed by Costas Koutsomitis and production made by Vassilis Dimitriou (ERT digital archive 2018) <https://www.ert.gr/?s=%CE%BA%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82+%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BB%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82>

Rebetiko in Thessaloniki

History and people, places and songs

Author : Olga Papadopoulou Translation - Editing : Vaso Boti

Thessaloniki, July 2019

Intro in rebetiko history

Rebetiko has always been linked with society and history. Due to the huge influx of Greek-speaking refugees and migrants in major Greek cities, the 1920's mark the time when various musical traditions and styles merged together, creating the typical sound of what became known as rebetiko. Rebetiko in Greece is born and is ready to grow. It was shaped in a small time period, from the destruction of Smyrna (1922) to the end of the civil war (1949) and its evolution took place mainly in Athens and Piraeus. In these two areas, people of different origins, who work and live on the sidelines, leave behind the traditional song and the Eastern folk song and create the "heavy rebetiko". Other major Greek cities (Thessaloniki, Patra, Kavala, Ioannina) follow with some delay what happens in Athens and Piraeus. The 30 years of rebetiko evolution can be separated into three main periods:

1. **1922 - 1934:** From the destruction of Smyrna to the creation of "the Famous Piraeus 4".

This period is mostly represented by Panagiotis Toundas, a composer hailing from Smyrna with Eastern influences in his songs and Roza Eskenazi, singer of the first rebetiko songs with Eastern elements and Smyrna songs.

2. **1934- 1941:** From the creation of "the famous Piraeus 4" music ensemble till the end of the Greek Italian war. Main representatives are Markos Vamvakaris, known as the patriarch of rebetiko, who formed "the famous Piraeus 4" and the singer Stratos Pagioumtzis. The rebetiko songs in this period express the life of the outcast, vagabonds and the displaced. They are mostly bouzouki- based, the style is more heavy and the Asia Minor oriental style with violins and santurs is rejected.

3. **1941- middle 1950s:** From the German occupation of Greece and the Greek civil war till the death of the famous rebetiko singer Marika Ninou. Vasilis Tsitsanis is a prolific creator and seminal figure in this time period for the evolution of the genre. Mainly, he collaborates with the singers Sotiria Bellou and Prodromos Tsaousakis. Rebetiko songs become now more urbanized and meet general acceptance.

The third period of rebetiko and its relation to Thessaloniki

The third period of rebetiko was shaped in Thessaloniki, mostly during the German occupation. Vasilis Tsitsanis cultivated an entire generation of young musicians, developing the "Thessaloniki School" of rebetiko, as it is first referred by the Australian rebetiko researcher Stathis Gauntlett. As Tsitsanis said: "The German occupation was very determinant for the urban folk song and its history. It definitely affected my career. The occupation was the period that I gave my most authentic feeling of the tragic situations I saw and experienced. The occupation period was, in two words, the heart of the folk song. "Hatzidoulis,

1979]. It is remarkable that the German occupation in Thessaloniki was more harsh than the Italian one in Athens. Plus, during Metaxas dictatorship, rebetiko was considered disreputable and unacceptable as it was linked with drugs and margin. This led to banned songs, censorship in lyrics, imprisonments and deportations. Under these circumstances, many “rebetes” arrive in Thessaloniki. Eventually, the history of the city helped rebetiko to mature and led to the creative explosion of Vasilis Tsitsanis, especially during the occupation. Despite of what was happening in the city, rebetiko lives and grows in “tekedes” and in small taverns. Small ensembles play without microphones, a tradition that managed to survive until our days in Thessaloniki.

History and figures of rebetiko in Thessaloniki

As refers to the most important events of rebetiko history in Thessaloniki, according mostly to the author and researcher of rebetiko Dinos Christianopoulos, these took place as detailed below.

- **1903 -1912**

Branches of foreign record labels in Thessaloniki record rebetiko songs. Especially from 1908, with the new turkish constitution, censorship is repealed and many songs are recorded. More specifically, these songs were patriotic songs about Pavlos Melas, “kleftika” (kleft songs or thieves’ songs), traditional such as “Ehe geia kaimene kosme” (“Goodbye sweet world”), “Kato stin Agia Marina” (“Down in St Marina”), and Smyrna songs, such as “Bournovalia” and “Haido”. From the 7 vinyl records saved, we know the names of the singers of this period : Mr Nakis, Mr Christos, Mrs Camelia and Roza the queen (no relation with Roza Eskenazi).

- **1912 - 1916**

Roza Eskenazi, a famous Jewish-German singer of rebetiko and Greek folk music, whose recording and stage career extended from the late 1920s into the 1970s, comes to Thessaloniki with her family at the age of 7.

At about 12 years old, she performs secretly in the famous “Grand Hotel” with great success. She stays in Thessaloniki for 8 years and then moves to Athens.

Another famous singer of Smyrna and rebetiko songs, Rita Ampatzi, lived in Thessaloniki and then in Athens. Her connection to Thessaloniki was so intense that it is said that she was called “Thessalonikia” (“the girl from Thessaloniki”).

- **1919-1927**

The Greek-Armenian composer and oud player Agapios Tompoulis comes in 1924 from Constantinople to Thessaloniki, where he lives working as a luthier. Then, he moves to Athens and he becomes an associate

of Roza Eskenazi in the 1930s. At the same time period, Dimitrios Semsis' presence in the city is very important. After the end of World War I, Dimitrios Semsis' family moves from Strumica to Thessaloniki (1919). He works as a violinist and composes many smyrna and amane songs. In 1927, he moves to Athens and collaborates with Eskenazi, Tompoulis, Ampatzi and others. By that time, he took the nickname "Salonikios", probably because some agents from recording companies thought that his origin was from Thessaloniki.

- **1920 - 1935**

Manolis Chiotis, one of the greatest bouzouki soloists and composers, is born in 1920 in Thessaloniki. He lives there until he is 16 years old and studies guitar, bouzouki and oud with the famous music teacher Georgios Lolos. He returns in Nafplio with his family in 1935 and then moves to Athens.

- **1937 - 1938**

In this time period, Metaxas dictatorship considered rebetiko as a subversive social activity and due to its connection with the margin and the drug refers, it was prohibited by law. Some of Metaxas' actions were banning songs, censorship in lyrics, persecution of rebetes, imprisonments. Rebetiko persisted in the greek underground, but given the situation, many rebetes and musicians of "laiko" come to Thessaloniki, where things seemed to be better, at least in other regions than center, probably because police commander Nikos Moushountis had the way to be imposed and support rebetes at the same time. This is when Markos Vamvakaris, Yiorgos Batis, Giannis Papaioannou and others move to Thessaloniki.

- **1938 - 1948**

- **The important role of the songwriter Vasilis Tsitsanis**

In this period, the prominent personality of rebetiko in Thessaloniki is the songwriter and bouzouki player Vasilis Tsitsanis. That Thessaloniki owes its rebetiko reputation in Tsitsanis is an indisputable fact. Before him, the preference was more for demotic, traditional music and eastern style songs, mostly performed by Roza Eskenazi. Born in Trikala, he learns from a young age violin and mandolin and later he plays the bouzouki, as he studies law in Athens. In 1938, he moved to Thessaloniki, where he served his military service in the telegraphists' regiment, whose headquarters were located in the service areas of the famed "Alatini Villa" (Depo region). During his military service (1938-1940), he writes 30 of his songs. Then, he gathers around him the first rebetiko followers, guitarist Giorgos Tsanakas, the bouzouki player Christos Migos and several friends of rebetiko music. During the german occupation and a little bit after that, he works in about 20 nightclubs and helps local and other musicians and singers to start their music career. Some of them are the singer Takis Binis, the guitarist and singer Giannis Kyriazis, the composers Apostolos

Kaldaras, Manolis Hiotis, Babis Bakalis, the lyricist Alekos Gkouveris and the vocalists Stella Haskil and Sevas Hanoum. Vasilis Tsitsanis' impact on musicians' work is so obvious that we are able to say that he cultivated with his style a school of rebetiko musicians, which later took the name "the Thessaloniki school" of rebetiko.

In Thessaloniki, he meets and marries his wife Zoe Samara in 1942 and by 1946 he writes 30 more songs. In 1942, he opens with his brother-in-law Andreas Samaras a small tavern, named "ouzeri Tsitsanis" in Pavlou Mela 22 (just across his house in Pavlou Mela 21). It was small and simple with only 10 tables, but it was full every night he played there. In ouzeri Tsitsanis, some of the greatest songs of the composers are performed for the first time, such as "Bachtse Tsifliki", "Varka Gialo", "I Litania Tou Magka". In this tavern and in his house, he writes most of his songs. The income is not enough, so he has to perform in bigger nightclubs for better payment.

It was in Thessaloniki, too, that the war found him in October of 1940, which was definitely the reason to write many of his songs. The conditions he experienced during the 10 years he lived in Thessaloniki -German occupation, civil war, poverty and starvation- led to his creative explosion in rebetiko music. At this point, we have to mention the story of his famous song "Synnefiasmeni Kyriaki" ["Cloudy Sunday"], which was originally titled "Bloody Sunday" but he changed it over fears of censorship by the German Authorities. It is said that as he was returning home late one night, after performing at the "ouzeri"-tavern at 22 Pavlou Mela street in downtown Thessaloniki, Tsitsanis saw a German patrol who killed a young man in cold blood. Years later, he told researcher Costas Hatzidoulis : "My heart bled at the sight of the dead lad and I, in turn, wrote a bloodied song".

- **Other personalities of rebetiko in the period 1935-1955**

Other important personalities of rebetiko, who passed from Thessaloniki during this period, (some of them had met Tsitsanis and collaborated with him) are :

- ❖ the bouzouki player and composer **Fotis Haloulakos**. He started playing bouzouki in taverns of Kamara without being paid. In 1943, he created the band "Trio of Kamara" with Giannis Dourekas and Andrew the short and then he collaborated with Tsitsanis. It was the first time he used microphone. Despite the excitement of playing next to Tsitsanis, he was in the end disappointed by how Tsitsanis managed the tips they earned and he left.
- ❖ The bouzouki player and composer **Giorgos Mitsakis**. He came to Thessaloniki probably in 1937, in order to avoid becoming a fisherman, and he managed to buy his first bouzouki by selling a ring his

father gave him. At first he played in front of White Tower and washed dishes to earn some money. Then, in Thessaloniki, he met Tsitsanis and Hatzichristos and talented as he was, he started to work in taverns and nightclubs, while he was writing his own compositions.

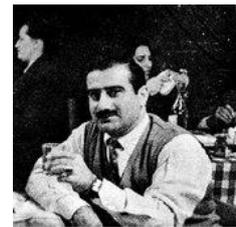

- ❖ The singer **Stella Haskil**, best known for working with composers Tsitsanis and

Kaldaras. She was born in Thessaloniki and it was there she started her career as a singer of rebetiko. Perhaps her most enduring song, recorded in 1946, is "*Nichtose horis fengari*" (Night fell, moonless). Written during the civil war, the original title of the song was "*Nichtose sto Gendi*" ("*Night fell in Gendi*"), which refers to the prison in Thessaloniki in which political prisoners were held. Although certain verses were changed to suit the demands of the censors, the song was withdrawn from circulation and its performance was banned.

- ❖ The singer and song-writer **Prodromos Tsaousakis**. Born in Fanari of Constantinople in 1919, he moved to Thessaloniki with his family at the age of 3. After 1940, Tsaousakis played and sang with rebetiko bands in different taverns of Thessaloniki. There he met Tsitsanis, who recognized his talent, collaborated with him and in 1946 he starts his career in discography. He is proved to be one of the greatest performers of rebetiko music.

Other musicians in Thessaloniki from 1935 to 1955, were Nikos Nerantzopoulos (bouzouki, voice), Mparmpa-Thanasias (guitar, voice), P. Tsigaras (guitar), Giorgos Tsanakas (guitar, voice), Christos Migkos (bouzouki), Giannis Kiriazis (guitar, voice) Takis Binis (voice, bouzouki), A. Kaldaras (bouzouki, voice), Grigoris Giovanis /Giovantsaous (bouzouki), A. Kyriakopoulos, Mitsos Christou (bouzouki, voice), H. Lemonopoulos (bouzouki), Mary Soidou, Sevas Hanoum (vocalists). Plus, Diogenis Pantisidis (violin), Chourmouzis Dragmas (cimbalom), Giannis Sarris (mandola), Athanasia (vocals), Takis Lavidas (santouri). Of course, in Thessaloniki, Markos Vamvakaris, Giannis Papaioannou, Giorgos Batis, Stratos Pagioumtzis and Dimitris Bagianteras had performed.

Nightclubs in Thessaloniki

Rebetiko has been particularly popular in Thessaloniki. Usually, rebetiko songs were performed in taverns but also in tekédes (hashish dens), hence the drug and jailbird references in many song lyrics. The impact that Vasilis Tsitsanis had to rebetiko breathed new life into the city's nightclub scene. The different rebetiko bands that formed between 1938 and 1948 in Thessaloniki, either with or without Tsitsanis, led to the opening of several new establishments. Some of the most known nightclubs of rebetiko in Thessaloniki in this period were:

- **Kafeneio “To Neon”**, owned by Ilias Evdaimonas in White Tower’s region. Tsitsanis used to be a regular at this cafe and it was there where he wrote “ Ta perix” and “Beautiful Thessaloniki”.
- **“Koutsoura”**, owned by Giorgis Dalamangkas in Nikiforou Foka. There, Tsitsanis played for several months, introduced by his best man, Nikos Moushountis.
- **“Sideris tekes”**, where Tsitsanis wrote the song “Blokos”.
- **“Folia tavern”**, near society for Macedonian studies, where Tsitsanis - Migkos - Tsanakas trio performed.
- **“Kerkyra’s tavern”**, one of the most infamous in Vardari’s region.
- **“Ouzeri Tsitsanis”** (Pavlou Mela 22), owned by Vasilis Tsitsanis and Andreas Samaras.
- **“Kafantaris’ kafeneion”**, where Giannis Papaioannou has performed. It was another infamous place in the beginning of Agiou Dimitriou street, which was built in 1917. Due to its owner, the region took the name “Kafantari region”.
- **“Chatzi Bachtse”** in the region of Bech Tsinar (between the third and fourth dock in the port of Thessaloniki).
- **“Smyrnaikon kentron”** and **“Chrysoun apidion”** in the region of Agias Sofias square. In these cafe-aman, Papaioannou, Batis, Vamvakaris, Genitsaris, Bagianteras, Roukounas, Roza Eskenazi, Marika Politissa have performed before the war and after, Tsaousakis and Haskil have also performed there.
- In the west side, taverns **“Agkop”**, **“Varna”**, **“Stavrakis”**, **“Xynkakos”** are places where Migkos, Bakalis, Tsitsanis, Nouros, Tsaousakis, Georgakopoulou, Kabanis and more have passed by.
- Some more sophisticated clubs were: **“Mimosa”**, **“Aetos”**, **“Kipos”**, **“Papafi”** -where Markos Vamvakaris appeared for a season- and **“Barbalias”** in Karabournaki.

The classic rebetiko joint was small, with 10 or 15 tables at best, and a small wooden stage at one end with three chairs for the musicians. There were no microphones most of the times or proper restaurant service. Food was limited to simple “meze” served to accompany ouzo or sweet Mavrodafni wine. The program would begin at 9pm and end at midnight, when the public curfew took effect. After going over their repertory, the musicians would then perform customers’ requests who would, if they had the nerve, also dance alone in front of the small stage.

Rebetiko songs about Thessaloniki

There are also many rebetiko songs written in Thessaloniki or referring to Thessaloniki. Songs of love, songs about poverty, prison, war and more. Some of them are listed below:

1. **“Pente hronia dikasmenos”** (Five Years on Trial), 1932, by Vangelis Papazoglou.
2. **“Thessalonikia”** (Thessaloniki girl), 1934, by Grigoris Asikis
3. **“Kontrampatzides”**, 1935, by Kostas Roukounas
4. **“Antilaloun oi fylakes”** (The Prisons Echo), 1936, adapted by Markos Vamvakaris.
5. **“1912”**, 1936, by Markos Vamvakaris
6. **“O asyrmatistis”** (The Telegrapher), 1938, by Vassilis Tsitsanis.
7. **“Omorfi Salonikia mou”** (My Beautiful Salonica Girl), 1938, by Bagiaderas.
8. **“Chatzi Bachtse” or “Bachtse Tsifliki”**, 1942, by Vassilis Tsitsanis.
9. **“Me mia tsahpina blehtika”**, 1947, by Kostas Roukounas.
10. **“Nichtose horis fengari”** (Night fell, Moonless), 1947, by Apostolos Kaldaras.
11. **“Omorfi Thessaloniki”** (Beautiful Thessaloniki), 1950, by Vassilis Tsitsanis.
12. **“Volta stin Ellada” (Walk in Greece)**, 1952, by Tsitsanis.
13. **“Thessaloniki mou megali ftochomana”** (My dear Thessaloniki, mother of the poor), 1955, by Manolis Hiotis.
14. **“Yedi Kule”**, 1956, by Giorgos Mitsakis.

The story of the song “Chatzi Bachtse” or “Bachtse Tsifliki”

This song, written by Tsitsanis, is a walk in Thessaloniki. It was written in “Koutsoura” tavern, owned by Dalamangkas. It is devoted to a girl named “Marigoula” and from one place to the other, Tsitsanis promises they will have a great time, playing fine baglamas. In the lyrics of the song, 7 regions of Thessaloniki are included:

1. **Bachtse Tsifliki** (Neoi Epivates today) - coastal town 22km east of Thessaloniki.
2. **Karabournaki** or mikro Karabourno or mikro emvolo, which is a cape of Kalamaria (suburb region of Thessaloniki).
3. **Kalamaki** - coastal region with taverns and nightclubs in Kalamaria.
4. **Bechtsinari** or Bech Tsinar -a region inside the port of Thessaloniki, between the 3rd and 4th dock. Another name for the region is “the princes’ garden”.

5. **Acropolis** or Heptapyrgion or Yedi Koule. It refers to Thessaloniki's fortress which was later used as a prison (1890-1898).
6. **Varna**. Varna or new Varna is a region outside the walls, between the municipality of Thessaloniki and Neapolis-Sykeon. It took its name from Varna in Bulgaria.
7. **Koutsoura**. It refers to the famous tavern of Giorgos Dalamangkas in the center of Thessaloniki. It was at first located in Nikiforou Foka and later in Agias Sofias.

Photos from rebetiko of Thessaloniki

Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
 ΣΤΟΥ "ΜΠΟΕΜ,"
 ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ 72
 Κάθε βράδυ θρίκμβες στην
ΤΑΒΕΡΝΑ "ΜΠΟΕΜ,"
 Τὸ Τρίο
ΤΣΙΤΣΑΝΗ—ΤΣΑΝΑΚΑ
— ΜΠΑΡΜΠΑΘΑΝΑΣΗ
 Διεύθυνσις :
Π. ΚΑΡΑΟΥΛΑΝΗ

ΟΥΖΕΡΙ
ΤΣΙΤΣΑΝΗ
 ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ 22
 Σήμερον Σάββατον
 ὁ "Τσιτσάνης,"
 Ἐπισημαίνω ἀπὸ τῆς ἀπό-
 τῆς ἐπισημῆς τῆς κοινότη-
 τος νεότερον τραγῆδιον μετὰ τὴν
 μεγάλτερον σοφίᾳ «ΑΘΗ-
 ΝΑΙΗΣΑ», τὸ ἀρκετώτερον
 τραγῆδιον τῆς ἐποχῆς. Ὅλοι
 οἱ φίλοι τοῦ Τσιτσάνη ἀπο-
 ψε εἰς τὴν ἐπισημῆς
 Σημειώσις:
 «ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ» τὸ εἶδος ὁ
 «ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ» τὸ εἶδος ὁ
 «Καλοῦμεν» καὶ ὁ
 καλλιτεχνῶν συνθέτης καὶ
 ἐκτελεστῆς τοῦ ἀπὸ τῆς τρα-
 γῆδος. Ἀπομνημονεύει ἀπὸ
 ταπεινὰ κινῆματα, ποικί-
 λων τραγῆδιον καὶ ὁρ-
 γάνου τοῦ εἴδους ἀπὸ τῆς
 κερσοδοκίας ἀπὸ τῆς κερ-
 σοδοκίας. Καὶ μέλλεται
 πρὸς οἱ ταλαιύτητα τῆς
 χρόνου τὸ ὄργανον εὐδοκί-
 ας τῆς δόξης καὶ ἔργου σὴν
 τῆς τῶν ἀρχῶν ἀρχῆς.

Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
 ΣΤΟ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ
 ΤΑΒΕΡΝΑ
 "Ο ΜΠΑΡΜΠΑΛΙΑΣ,"
 Β. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ-ΣΤ. ΦΩΤΙΑΔΟΥ
 ΕΝΑΝΤΙ ΠΛΑΖ ΝΤΟΒΙΛ
 Ὅλοι ἔσοι θέλετε νὰ περάσητε
 τὴν ἡμέρα σας εὐχάριστα καὶ ξέ-
 νοιαστα δώσετε τὸ ραντιεβοῦ σας
 στὴν Ταβέρνα τοῦ «ΜΠΑΡΜΠΑ-
 ΛΙΑ» ὅπου τὸ συγκροτήματα ΤΣΙ-
 ΤΣΑΝΗ παίζει καθημερινῶς καὶ
 ἀπὸ πρωίας. Ἐκεῖ θὰ βρῆτε ὅτι
 ἡ καρδιά σας ζητήσῃ. Ἄερα κα-
 θαρό. Κουζίνα πλουσιωτάτη μετὰ
 τὰ ἀπαραίτητα ὀλοζώντανα ψά-
 ρια. Περιποιήσις καὶ καθα-
 ριότης ἀκρα.

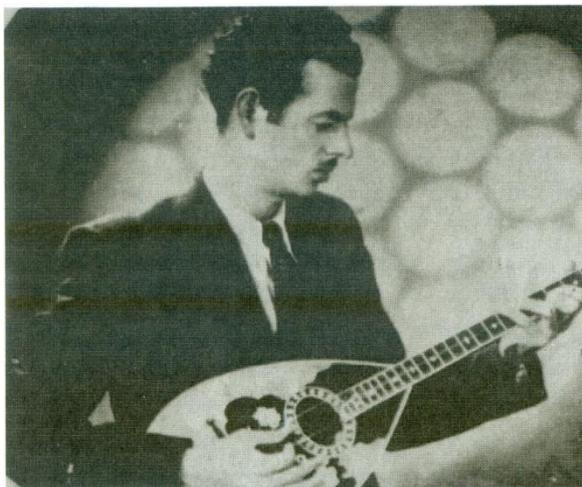
Photo from Ouzeri Tsitsanis. G. Kiriazis holds the guitar. The man upright left is Tsitsanis' brother-in-law, Samaras.

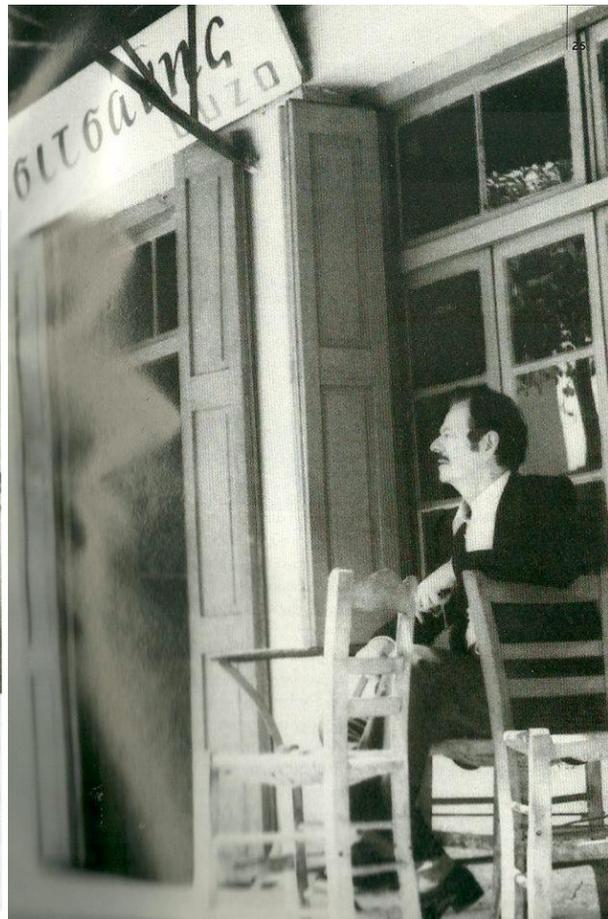
Migkos, Christakis, Tsitsanis, Mitsos Christou in Thessaloniki (1948-1949)

Fotis Haloulakos in Thessaloniki (1945)

Ο ΞΑΚΟΥΣΤΟΣ ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ
με τὸ ὑπέροχο Μπουζούκι του κάθε βράδυ στὰ «ΚΟΥΤΣΟΥΡΑ»
στὴν Μάνδρα τοῦ Δαλαμάγκα
ξετρελλαίνει ὅλον τὸν κόσμον.

Thessaloniki, 1945. Kaldaras, Bakalis, Roumeliotis.

Tsatsagias, Stella Louza, Tsaousakis, Migkos, Gavrilos. Asvestohori, Thessaloniki 1950.

Rebetiko and “laiko” in post-war Thessaloniki

In the end of the 1950s and during the 1960s, after the impact of Tsitsanis music, “laiko” is not connected any more with underground and drugs, which made earlier rebetiko music disreputable and even the more sophisticated accept the sound of bouzouki. As a result, lots of new establishments and nightclubs open in Thessaloniki. Some of them are : “Hortatzides”, “Delis”, “Faliro”, “Kalamaki”, “Kalamitsa”, “Tabakis”, “Flisvos”, “Kareklas”, “Koukounares”, “Saperas”, “Iliovasilemata”. In this time period, the great artists in performances and discography were the duets Mitsakis-Chrysafi, Tsitsanis-Ninou, Chiotis-Linda, Tolis and Litsa Harma, Sotiria Bellou, Stelios Kazantzidis, Tzouanacos, Lafkas, Poly Panou, Aggelopoulos, Giota Lydia, Kaiti Grey, Grigoris Bithikotsis, Dionisiou, Menidiatis, Babis Markakis and

others. Often, they visit Thessaloniki for live performances. Sotiria Bellou is linked with the city and visits Thessaloniki many times per year and Stelios Kazantzidis, who is emotionally connected to the city, sings emblematic songs for Thessaloniki, such as “Thessaloniki mou, megali ftohomana” by Chiotis and “o gedi kules stenazi”.

In the same period, important changes in the structure of a rebetiko band and in live performances happen, as accordion and later drums are added and it is preferred a band to be accompanied by an impressive dancer - singer - actor. In the 1970s and in the 1980s, in the center of Thessaloniki, mostly in “Minoui” nightclub, Lily-Zaharenia Valavani meets great success with the bouzouki players Giorgos Kabourellos and Socrates Theodoridis. Plus, important artists of this period are the performer and bouzouki soloist Stelios Kefalas - and later his daughter Marianthi -, the legendary Hondronakos or Stephanos Kiouproulis with his baglama, who writes songs about Thessaloniki and Mario, who imported many songs about Thessaloniki in discography and others. The above artists kept rebetiko alive in Thessaloniki and generally in the country and continued performing with respect and recording.

After “Minoui”, we could say that its place is taken by “Omorfi Nichta” (Beautiful night), owned by Chouliaras. Other legendary nightclubs for rebetiko music were “Pandoura”, “Steki tou chontrou”, “Souez”, “Niaventi”, “Mousiki gonia” (Music corner), Balkonaki, “Kokkoras wine tavern” etc. Nightclubs for rebetiko and “laiko” live music, which work nowadays are the popular tavern “Tobourlika”, owned by the performer and bouzouki player Pantelis Chatzikyriakos, “Prigkipessa” in White Tower’s region and some taverns with bands performing without microphones, such as “Chatzi Bachtse”, “Pire kai vradiazei”, “Rosiniol” etc.

A look in rebetiko today - Personal thoughts

As we can see, the city is strongly connected with rebetiko. Economic crisis, immigration, pain and situations in society today are linked with the past. Due to the revival of rebetiko by remarkable artists, with emphasis in the natural sound and because of the economic status, which brings nightlife in small taverns, rebetiko retrieves its position in the city. Today, it manages to survive in Thessaloniki and be heard in every spot. It may be the only music, in which you can find a live performance every day in the city. Many taverns of the center host usually bands of two or three musicians, who perform rebetiko songs mostly without microphones. Some rebetiko bands in Thessaloniki today are: “Pliri Ntaxei”, “Anfan Gkate”, “Prigkipessa”, “Tombourlika”, “Chatzi Bachtse”, “Ektos Dromou”, “Los Rebellos”, “Serse la fam”, “Aggeloi tou Tsitsani”, “Katife”, “Fonografitzides”, “Lautari”.

The “sense” of rebetiko in the city, the musicians and the feeling of “parea” (company), the special and the simple sound stimulate the interest not only of the older, who often recognize and sing the songs but also of the younger people, who are fascinated by the genre and search its history and songs. It is noteworthy the fact that rebetiko is directed to all generations and is able to bring together people of different ages. For young people, taking into consideration today’s financial situation, rebetiko is a way of

entertainment, leading to the opening of several establishments of simple style, such as “kafenía”, small taverns, which intend to combine food with rebetiko music. Rebetiko is a way of expression and meets great acceptance.

Despite the acceptance, the effort to play rebetiko with its original natural sound causes significant difficulties. People do not listen to rebetiko music the way it should be listened. They talk to forget their problems, they drink and have fun, ignoring the musicians and being too loud. How is it then possible for guitar, bouzouki and voices to be heard under these circumstances? Musicians get usually annoyed, as it becomes difficult to hear and be pleased with the music result. Thankfully, however, they are artists and they have a constant need to express themselves and play with other musicians. The musician has the passion to share music and play with respect to what he loves. And every time the artist meets the audience, the night becomes magical...

Sources

Ντίνος Χριστιανόπουλος (1999), “Το ρεμπέτικο και η Θεσσαλονίκη”, Εκδόσεις Εντευκτήριο
<https://m.tvxs.gr/mo/i/114508/f/news/moysiki/laiko-kai-rempetiko-tragoydi-sti-thessaloniki-toy-thoma-korobini.html>
<http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/culture-society/6587-rebetiko-from-the-margins-to-the-mainstream>
<http://www.greece-is.com/master-of-the-greek-blues-how-tsitsanis-brought-rebetika-to-thessaloniki/>
<http://www.wikipedia.com>
<http://www.rebetissa.net/stella.html>
<http://rebetcafe.blogspot.com/>
<https://www.mpilietaki.gr/istoria-tou-tragoudiou-baxe-tsifliki/>
<https://www.rebetiko.gr>